

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

ЯЦЕНКО ТАМІЛА ОЛЕКСІВНА

УДК 373.5.016:821.161.2.09](09) «195/...»

**ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ
МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ
В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ
(ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ)**

**13.00.02 – теорія та методика навчання
(українська література)**

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Київ – 2017

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Інституті педагогіки Національної академії педагогічних наук України.

Без наукового консультанта.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Жила Світлана Олексіївна,
Чернігівський національний педагогічний
університет імені Т. Г. Шевченка,
завідувач кафедри української мови і літератури;

доктор педагогічних наук, професор
Куцевол Ольга Миколаївна,
Вінницький державний педагогічний
університет імені М. Коцюбинського,
завідувач кафедри методики
філологічних дисциплін і стилістики української мови;

доктор педагогічних наук, професор
Ситченко Анатолій Люціанович,
Миколаївський національний
університет імені В. О. Сухомлинського,
проректор з науково-педагогічної роботи.

Захист відбудеться 02 червня 2017 року о _____ год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.133.05 у Київському університеті імені Бориса Грінченка (04053, м. Київ, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2).

Із дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Київського університету імені Бориса Грінченка (04212, м. Київ, вул. Маршала Тимошенка, 13-Б).

Автореферат розіслано «__» квітня 2017 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. О. Захарчук-Дуке

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Розбудова сучасного інформаційного суспільства, реалізація особистісно орієнтованого підходу, компетентнісної парадигми як стратегії піднесення якості національної шкільної літературної освіти актуалізують проблему оновлення її змісту, пошуку інноваційних форм, методів і засобів організації навчально-виховного процесу, що регламентовано в «Національній доктрині розвитку освіти України у ХХ столітті», Національній стратегії розвитку освіти України на період до 2021 року, законі України «Про освіту», Державному стандарті базової та повної середньої освіти, Концепції літературної освіти та Концепції нової української школи. Відповідно набуває актуальності проблема підвищення фахової компетентності вчителів-словесників, яка передбачає досягнення наукових засад розвитку методики навчання літератури та прогресивних методичних надбань різних історичних періодів для творчого використання їх у контексті якісних змін сучасної шкільної літературної освіти.

Пріоритетні напрями модернізації шкільної літературної освіти зумовлюють як інноваційні процеси, так і глибокі наукові пошуки щодо окреслення закономірностей і визначення тенденцій розвитку предметної дидактики. Критичний аналіз історичного досвіду української методики навчання літератури є важливим фактором стратегії сучасної шкільної літературної освіти, необхідною умовою наукового пізнання, на ґрунті якого створюються науково-методичні концепції, відбувається позитивний вплив методичної спадщини на навчально-виховний процес і виявлення ключових тенденцій розвитку методики навчання української літератури.

Дефініцію «тенденція» розуміємо як спрямований розвиток будь-яких явищ і понять, а в методичному аспекті трактуємо не лише з позиції виявлення напрямку руху, а й визначення сутності якісних змін, що відбуваються в його процесі. Тому тенденції розвитку методики навчання літератури пояснюємо як сукупність якісних змін у розвитку ідей, змісту, методів, прийомів та організаційних форм, що є характерними для предметної дидактики конкретного історичного періоду.

Актуальність дослідження визначається необхідністю цілісного розкриття історичних витоків методики навчання літератури як науки, простеження її генеалогії, формування об'єктивного погляду й критичного переосмислення напрацювань попередніх поколінь науковців, діячів освіти та культури, визначення на цій основі ключових тенденцій розвитку предметної дидактики й продуктивного використання прогресивних здобутків минулого в контексті конструктивного наповнення змісту, форм і методів сучасної методики навчання української літератури та оптимального забезпечення практичних результатів її.

Фаховий інтерес до питань розвитку методики навчання літератури зумовлює різновекторність наукових досліджень і спонукає до висвітлення етапів становлення цієї науки. Першим системним дослідженням з історії

методики української літератури та підґрунтям нашого дослідження є нарис О. Мазуркевича, у яких схарактеризовано прикметні особливості та умови зародження й розвитку предметної методики, окреслено її здобутки, зокрема створення підручників української літератури (О. Білецький) і навчальних посібників для вчителів-словесників (П. Волинський, Т. Бугайко, Ф. Бугайко), визначення теоретичних засад навчання української літератури в школі, розкриття зв'язків предметної методики й шкільної практики (Т. Бугайко, Ф. Бугайко).

Напрями розвитку шкільної літературної освіти в 20–30-х рр. ХХ ст. висвітлено в наукових розвідках Л. Базиль і О. Семеног. Дослідниці характеризують педагогічні проекти школи радянського періоду, аналізують внесок учених-методистів О. Дорошкевича, О. Білецького і А. Машкіна в розвиток шкільної літературної освіти й акцентують на значущості тогочасних теоретико-методичних здобутків.

Проблема становлення й розвитку предметної методики принагідно висвітлена в різноаспектних дослідженнях учених-методистів другої половини ХХ – початку ХХІ ст. (Т. Бугайко, Ф. Бугайко, К. Сторчак, О. Мазуркевич, Н. Волошина, Є. Пасічник, С. Пультер, А. Лісовський, С. Жила, А. Градовський, А. Ситченко, Ю. Бондаренко, О. Куцевол, Г. Токмань, В. Уліщенко, В. Шуляр). У працях науковців розглянуто загальні закономірності розвитку методики навчання української літератури, визначено ефективні методи й форми організації навчальної діяльності учнів-читачів у контексті утвердження стратегій шкільної літературної освіти в різні історичні періоди, що дає змогу окреслити її основні тенденції.

Розвиток вітчизняної шкільної літературної освіти значною мірою зумовлений впливом філософсько-культурологічних, психолого-педагогічних, філологічних та інших наукових чинників, тому акцентуємо на кореляції наукових засад предметної методики з концептами суміжних наук: філософії освіти, що визначає методологію навчання і виховання особистості (Б. Гершунський, А. Гофрон, І. Зязюн, В. Луговий, В. Лутай, В. Огнев'юк, А. Сбруєва, П. Юркевич; культурології, де представлена широка панорама суспільно-політичних і культурних подій, на тлі яких відбуваються педагогічні процеси, зокрема й у методиці літератури (Г. Ващенко, О. Вишневський, В. Доманський, М. Закович); психології, що продукує теорії вікового психічного розвитку учнів щодо набуття знань і формування вмінь, визначення особливостей художнього сприймання (С. Рубінштейн, Ю. Самарін, П. Гальперін, Г. Костюк, Д. Ельконін, В. Давидов, С. Максименко); педагогіки, яка базується на досягненнях психологічної науки й пропонує теоретичні моделі організації навчально-виховного процесу (С. Гончаренко, А. Громцева, В. Паламарчук).

Дослідницьким інструментарієм ретроспективного аналізу методики навчання української літератури та окреслення тенденцій її розвитку є періодизація, розроблена на основі етапів національної культури з урахуванням якісних змін у меті, завданнях, змісті, методах, формах і засобах

шкільної літературної освіти, характерних для кожного історичного періоду. Реалізується широкий погляд на духовні джерела українського народу, що визначається розмаїттям його культурного простору, формується поняття про національну культуру й освіту як категорії, співвідносні з різними сферами суспільного життя, передусім із мистецтвом і гуманітарними науками, що сприяє виразному розумінню тенденцій розвитку й здобутків вітчизняної науки про навчання літератури.

Періодизація предметної методики розроблена з урахуванням культурно-історичних, соціально-політичних і педагогічних чинників, що дає можливість виокремити етапи її поступального розвитку: 1) період становлення предметної методики (часи Київської Русі і Галицько-Волинського князівства); 2) гуманістичний період методики літератури (литовсько-польська доба); 3) духовно-просвітницький період методики літератури (козацько-гетьманська доба); 4) період системного розвитку предметної дидактики (від часів зруйнування Гетьманщини і до початку ХХ ст.); 5) розвиток літературної освіти періоду функціонування радянської школи (від початку ХХ ст. і до кінця 80-х рр. ХХ ст.); 6) розвиток методики літератури в умовах утвердження сучасної національної школи (від кінця 80-х рр. ХХ ст. й донині).

Системний огляд надбань вітчизняної методики навчання української літератури дав підстави окреслити період, що ознаменувався активними психолого-педагогічними пошуками, науково-методичні результати яких виразно вказують на другу половину ХХ – початок ХХІ ст.

У процесі дослідження обраної проблеми виявлено диспропорцію між теорією і практикою навчання української літератури та історією предметної методики, що свідчить про недостатню питому вагу наукових розвідок з історії предметної методики. Здебільшого увага дослідників сконцентрована на розкритті змісту шкільної літературної освіти, формальних аспектах її реалізації, і лише частково – на еволюції методичних ідей і підходів. Тому чітко окреслюється проблема критичного аналізу й засвоєння прогресивних історичних надбань методики навчання літератури, що є важливою умовою реального поступу теоретичної думки щодо перспектив і взаємодії змістового й формального аспектів сучасного шкільного навчання української літератури.

Доцільність дослідження зумовлена потребою розв'язання низки об'єктивних суперечностей між:

- значенням методики навчання літератури, що фіксує в системі педагогічних знань багатий за змістом і різноманітний за формами прояву досвід шкільного літературного навчання, та рівнем теоретичного осмислення її історичної методичної спадщини й закономірностей розвитку на сучасному етапі;
- посиленням інтересу до продуктивних надбань вітчизняної методики навчання літератури й відсутністю цілісного дослідження тенденцій її розвитку в контексті змін освітніх парадигм;

- об'єктивною потребою у формуванні нової генерації вчителів-словесників, компетентних щодо творчого використання вагомих методичних надбань у розбудові національної шкільної літературної освіти, і фактичним рівнем професійної підготовки педагогів-філологів;
- наявними механізмами організації планування наукових досліджень із методики навчання літератури й необхідністю надати їм системного характеру.

Незаперечна актуальність і недостатня дослідженість означеної проблеми, необхідність розв'язання визначених суперечностей, об'єктивна потреба в ретроспективному аналізі, актуалізації та творчій реалізації нагромадженого прогресивного методичного досвіду в сучасній практиці навчання української літератури, а також відповідність новітнім завданням національної шкільної літературної освіти зумовили вибір теми дослідження: **«Тенденції розвитку методики навчання української літератури в загальноосвітніх навчальних закладах (друга половина XX – початок XXI століття)»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, темами, планами. Дисертацію виконано відповідно до плану наукової роботи Інституту педагогіки НАПН України в межах колективних науково-дослідних тем «Зміст і методика навчання української літератури на засадах компетентнісного підходу в основній школі» (державний реєстраційний № 0112U000239) та «Науково-методичне забезпечення навчання української літератури в старшій школі» (державний реєстраційний № 0115U003076).

Тему дисертації затверджено вченою радою Інституту педагогіки НАПН України (протокол № 6 від 31 травня 2012 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень із педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 6 від 19 червня 2012 р.).

Мета дослідження полягає в науковому обґрунтуванні основних тенденцій розвитку вітчизняної предметної методики й розкритті можливостей творчого застосування продуктивного методичного досвіду в розбудові сучасної шкільної літературної освіти.

Досягнення мети дослідження передбачає виконання таких **завдань**:

- 1) обґрунтувати методологічні засади розвитку методики навчання літератури як системи науково-методичного знання й конкретизувати сутність базових понять дослідження;
- 2) розробити періодизацію предметної методики та визначити зміст, умови й суперечності її основних етапів;
- 3) розкрити передумови становлення вітчизняної методики навчання літератури;
- 4) проаналізувати внесок прогресивних діячів освіти й культури в розвиток методичної думки;
- 5) синтезувати досягнення методики навчання української літератури на різних історичних етапах і визначити основні тенденції її розвитку;

б) окреслити можливості актуалізації продуктивних методичних надбань для ефективного розвитку сучасної теорії й методики навчання української літератури.

Об'єкт дослідження – процес розвитку методики навчання української літератури в контексті різних стратегій вітчизняної шкільної літературної освіти.

Предмет дослідження – сукупність якісних змін у розвитку ідей, змісту, методів, прийомів та організаційних форм навчання української літератури в загальноосвітніх навчальних закладах України другої половини ХХ – початку ХХІ століття.

Методологічну основу дослідження становлять *філософські ідеї* людиноцентризму в глобальному освітньому просторі (В. Кремень, Н. Хамітов, П. Юркевич та інші), педагогічної дії (І. Зязюн), розвитку сучасної освіти (Б. Гершунський, А. Гофрон, В. Лутай, В. Огнев'юк, А. Сбруєва та інші); *культурологічна* концепція тривимірності моделі культури, характеристика умов засвоєння культурних надбань людства, періодизація розвитку української культури (Г. Ващенко, Н. Гендина, В. Доманський; М. Закович, І. Зязюн, О. Шевнюк та інші); *літературознавчі ідеї* можливостей глибокого осягнення художнього твору (М. Бахтін, А. Єсін, В. Жирмунський, Р. Інгарден, М. Наєнко, А. Сапаров, Ж.-П. Сартр та інші), духовності як літературознавчої категорії (А. Козлов, Є. Сверстюк), теорія слова-образу (О. Потебня), ідея літературного коду (В. Марко), методологія вивчення літератури (М. Дашкевич, Н. Зборовська, Ю. Лотман, Д. Наливайко, М. Сапаров, І. Франко, М. Храпченко та інші); *психологічні характеристики* вікових особливостей школярів (Г. Абрамова, Л. Долинська, Г. Костюк, З. Огороднійчук, О. Скрипченко та інші), ідеї гуманістичної психології (М. Савчин), теорії навчального розвитку (Л. Виготський), психічного розвитку особистості (Г. Костюк), узагальнювального пізнання (В. Давидов, Д. Ельконін), асоціативності засвоєння знань (Ю. Самарін), поетапного навчання (П. Гальперін), операційних структур мислительної діяльності (І. Пасічник), суб'єктного досвіду (І. Якиманська) та вчення про аналітико-синтетичні процеси сприймання учнями художнього твору (Н. Молдавська, О. Никифорова); *педагогічні ідеї* формування духовно розвиненої особистості (В. Сухомлинський), організації розвивального навчання (А. Алексюк, С. Гончаренко, М. Гриньова, І. Лернер, В. Паламарчук, С. Сисоєва та інші), особистісно орієнтованої й компетентісної освіти (Н. Бібік, А. Плігін, О. Савченко, Г. Селевко, А. Хуторської та інші).

Методичним підґрунтям дослідження є нариси з історії предметної методики (О. Мазуркевич); наукова розвідка щодо становлення й розвитку шкільної літературної освіти в Україні періоду 1918-1938 рр. (Л. Базиль); описи шляхів розвитку методики навчання української літератури у фахових наукових і навчальних виданнях (Т. Бугайко, Ф. Бугайко, Н. Волошина, Є. Пасічник, А. Ситченко); наукові праці, що репрезентують методичну

систему вивчення літератури у взаємозв'язках із різними видами мистецтв у старших класах (С. Жила), технологію компаративного аналізу художніх творів (А. Градовський), навчально-технологічну концепцію літературного аналізу (А. Ситченко), методику розвитку креативності майбутніх учителів літератури (О. Куцевол), ідеї вивчення творів української літератури у філософсько-історичному контексті (Ю. Бондаренко), концепцію інтерсуб'єктного навчання української літератури на діалогічних засадах (Г. Токмань, В. Уліщенко), теоретико-методичні основи сучасного уроку української літератури в основній і старшій школі (В. Шуляр).

У дисертаційній роботі враховано теоретико-практичний досвід шкільного вивчення російської літератури (О. Богданова, Ф. Буслаєв, В. Водовозов, В. Доманський, М. Кудряшов, В. Маранцман, Н. Мещерякова, З. Рез, В. Стоюнін) і прогресивні надбання сучасних вітчизняних учених-методистів про специфіку вивчення зарубіжної літератури в школах України (В. Гладишев, О. Ісаєва, Л. Мірошніченко).

На різних етапах наукового пошуку для досягнення мети й виконання означених завдань дослідження використано комплекс традиційних загальнонаукових і спеціальних **методів**, а саме: *пошуково-бібліографічний* – для систематизації й класифікації джерельної бази (філософські, культурологічні, історико-педагогічні, літературознавчі, психолого-педагогічні, методичні праці, нормативні документи, фахова періодика); *аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, узагальнення та конкретизація* – для розроблення структури наукової роботи та обґрунтування її концептуальних засад; *категоріальний* – для уточнення контенту педагогічних дефініцій відповідно до предмета дослідження; *порівняльно-хронологічний* – для розроблення періодизації розвитку предметної методики; *історико-ретроспективний* – для розгляду еволюції теорії і практики шкільного літературного навчання, виявлення історичних передумов становлення методики навчання літератури, з'ясування витоків і чинників формування науково-педагогічних і методичних ідей і концептів; *парадигмальний* – щодо окреслення педагогічних ідей у контексті розвитку предметної методики в умовах функціонування різних суспільно-ідеологічних парадигм та утвердження певних виховних ідеалів; *порівняльно-аналітичний* – для визначення тенденцій і критично-конструктивного аналізу процесу методичного розвитку; *проблемно-прогностичний* – для науково виправданого використання прогресивних надбань методики навчання української літератури на сучасному етапі розвитку шкільної літературної освіти; *систематизації* – для формулювання висновків дослідження.

Використання означених методів забезпечило добір та аналіз джерельних матеріалів, обґрунтування концептуальних положень дослідження, достовірність здобутих наукових результатів і формулювання висновків.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в тому, що *вперше*:

- цілісно *висвітлено* становлення й тенденції розвитку методики навчання української літератури як системи наукового знання, розвиток якої супроводжується еволюцією наукового змісту методичних знань і продуктивним використанням їх у процесі шкільного навчання літератури;
- *розкрито* сукупність філософських, літературознавчих і психолого-педагогічних чинників, історико-культурних і соціальних умов, що визначають векторність методичних пошуків;
- *запропоновано* й науково *аргументовано* періодизацію генези шкільної літературної освіти на культурологічній основі;
- *проаналізовано* внесок прогресивних діячів освіти і культури на формування вітчизняної методичної думки;
- *означено* здобутки й суперечності розвитку методики навчання літератури в період радянської школи;
- *з'ясовано* особливості перебудови літературної освіти в умовах утвердження національної школи;
- *визначено й схарактеризовано* основні тенденції розвитку новітньої методики навчання української літератури в школі (системний підхід до змісту, методів і форм навчання літератури; стандартизація змісту й результатів шкільної літературної освіти; особистісно орієнтоване навчання літератури, компетентнісна парадигма шкільної літературної освіти; використання інформаційно-комунікаційних технологій у шкільному курсі літератури, профілізація шкільної літературної освіти);
- *сформульовано* поняття «тенденції розвитку методики навчання української літератури»;
- *уведено до наукового обігу* нові методичні концепти, актуалізація яких сприяє поглибленню фахових знань про закономірності розвитку предметної дидактики й можливості якісного наповнення змісту і форми як шкільної літературної освіти, так і професійної підготовки вчителів-словесників;
- *подальшого розвитку набули* ідеї гуманізації й гуманітаризації шкільної літературної освіти, інтерсуб'єктного навчання української літератури в школі, інформатизації й технологізації процесу її вивчення, інтеграції міжмистецьких і міжнаукових знань у шкільному курсі літератури.

Вірогідність висновків і результатів забезпечено обґрунтованим методологічним підходом до розв'язання проблеми, її ретроспективним аналізом, опорою на сучасні досягнення філософської, літературознавчої, психолого-педагогічної й методичної думки, застосуванням комплексу методів дослідження, що адекватні його предмету, меті й завданням, апробацією здобутих наукових результатів і висвітленням їх у вітчизняних та іноземних фахових виданнях.

Практичне значення результатів дослідження аргументовано трансформуванням теоретичних положень, фактичного матеріалу, висновків й узагальнень, систематизованої фахової літератури в практичний науково-методичний супровід процесу професійної підготовки майбутніх учителів-словесників, зокрема під час викладання навчальних дисциплін «Методика навчання української літератури» для студентів спеціальності «Українська мова і література» освітнього ступеня «бакалавр» і «Методика викладання фахових дисциплін у вищих закладах освіти» для студентів спеціальності «Українська мова і література» освітнього ступеня «магістр».

За матеріалами дисертації опубліковано монографію ««Тенденції розвитку методики навчання української літератури в загальноосвітніх навчальних закладах (друга половина XX – початок XXI століття)», що може бути використана у шкільній практиці літературного навчання; підготовлено спецкурс «Тенденції розвитку методики навчання української літератури», апробація якого пройшла в процесі навчальної й науково-дослідницької роботи студентів спеціальності «Українська мова і література» (освітній ступінь «магістр»).

Матеріали наукової роботи можуть бути використані під час проведення спецкурсів, семінарів, організації різних видів практик, для підготовки курсових і дипломних проектів студентів-філологів, у процесі розроблення й корегування навчальних планів і навчальних програм із педагогічних і методичних дисциплін у ВНЗ, для підготовки підручників, навчальних посібників і бібліографічних покажчиків для студентів, слухачів інститутів післядипломної педагогічної освіти, а також для планування й організації методичних досліджень здобувачами наукового ступеня доктора філософії в галузі освіти.

Презентоване дослідження сприятиме підвищенню загальної культури, наукового рівня та фахової майстерності вчителів-словесників.

Результати дисертації **впроваджено** в навчальний процес Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (довідка від 26.12.2016), Бердянського державного педагогічного університету (довідка №57-75/34 від 12.01.2017), Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Старобільськ) (довідка №1/25/1 від 16.01.2017), Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (довідка № 05/247 від 17.01.2017), Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського (акт № 85/04 від 17.01.2017), Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського (довідка № 01-12/ 21.2/54 від 18.01.2017), Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка (довідка № 4 від 20.01.2017), ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка С. Дем'янчука» (довідка № 04/100 від 20.01.2017), Херсонського державного університету (довідка № 01-26/72 від 23.01.2017).

Особистий внесок здобувача. Усі висвітлені в дисертації наукові результати здобуті автором самостійно. У працях, опублікованих у

співавторстві, особистим внеском здобувача є програма літературного спецкурсу «Художня література в контексті світової культури» у збірнику програм літературних курсів за вибором [63], обґрунтування концептуальних засад вивчення української літератури в умовах профільного навчання й розроблення методики організації навчальної діяльності старшокласників на заняттях літературного спецкурсу «Художня література в контексті світової культури» у колективній монографії [2], висвітлення методичного аспекту формування компетентного учня-читача у колективній монографії [53]. Матеріали співавторів публікацій у дисертації не використано.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження оприлюднено на наукових і науково-практичних конференціях, симпозіумах, конгресах й педагогічних читаннях різного рівня:

- 16 міжнародних: «Дитина читає...» (м. Львів, III фестиваль дитячого читання «Форум видавців – дітям», 2009), «Інновації, якість, освіта і розвиток» (Азербайджанська Республіка, м. Баку, 2010), «Теоретична і дидактична філологія. Надбання, проблеми, перспективи розвитку» (м. Переяслав-Хмельницький, 2012), «Личность и общество: актуальные проблемы педагогики и психологии» (Російська Федерація, м. Новосибірськ, 2012), «Литература и медийная сферы России: традиции и современность» (Російська Федерація, м. Шадринськ, 2013), «Література для дітей та юнацтва в культурно-освітньому часопросторі: тенденції, проблеми, перспективи» у рамках IV Міжнародного симпозіуму «Література. Діти. Час» (м. Рівне, 2013), «Чтение как искусство: герменевтический аспект» (Російська Федерація, м. Кіров, 2013), «Научная дискуссия: вопросы педагогики и психологии» (Російська Федерація, м. Москва, 2013), «Професіоналізм педагога в контексті Європейського вибору України: якість освіти – основа конкурентоспроможності майбутнього фахівця» (Україна, м. Ялта, 2013), XI конгрес педагогів і психологів «Science» (м. Київ, 2013), «Modern science: tendencies of development» («Сучасна наука: тенденції і розвиток») (Угорщина, м. Будапешт, 2013), XIV конгрес педагогів і психологів «Science of future» (Чеська Республіка, м. Прага, 2014), «Современные проблемы науки и образования» (Угорщина, м. Будапешт, 2014), «Иновация, качество образования и развития» (Азербайджанська Республіка, м. Баку, 2014), «Modern problems of education and science» («Современные проблемы науки и образования») (Угорщина, м. Будапешт, 2014), «Теоретична і дидактична філологія: Надбання, проблеми, перспективи розвитку» (м. Переяслав-Хмельницький, 2016); «Проблеми сучасного підручника» (м. Київ, 2016);

- 25 всеукраїнських: «Культурологічні та філологічні аспекти формування особистості ХХІ ст.» (м. Херсон, 2007), «Перші Бугайківські читання», присвячені 110-річчю з дня народження Т. Ф. Бугайко (м. Ніжин, 2008), «Література для дітей та юнацтва в соціокультурному контексті розвитку суспільства» (м. Львів, 2010), «Художня література і екзистенціальна філософія» (м. Переяслав-Хмельницький, 2011), «Формування та розвиток професійної компетентності сучасного педагога в

системі неперервної освіти» (м. Миколаїв, 2011), «Роль компетентнісно зорієнтованої гуманітарної освіти у розвитку інноваційної особистості» (м. Дніпропетровськ, 2012), «Сучасний урок мови і літератури: проблеми, пошуки, перспективи» (м. Глухів, 2012), «Актуальні проблеми культури української мови і мовлення» (м. Острог, 2012), «Придніпровські соціально-гуманітарні читання» (м. Дніпропетровськ, 2013), I Волошинські читання «Теорія і методика навчання української літератури: актуальні виміри» (м. Київ, 2013), «Досягнення соціально-гуманітарних наук в сучасній Україні» (м. Сімферополь, 2013), «Проблеми освітнього і наукового контентів професійної підготовки вчителів-філологів» (м. Глухів, 2013), «Інноваційні освітні технології національно-патріотичного виховання дітей та молоді на уроках в загальноосвітніх навчальних закладах і в позашкільній діяльності» (Київська обл., Бориспільський р-н, с. Щасливе, 2013), «Педагогічні традиції та інновації в сучасному освітньому просторі» (м. Мукачеве, 2013), «Науково-методична школа професора Л. Ф. Мірошніченко: історія, сьогодення та перспективи розвитку» (м. Київ, 2013), «Павло Платонович Чубинський – етнолог, фольклорист, поет, громадський діяч» (м. Київ, м. Біла Церква, с. Щасливе, 2014), II Волошинські читання «Феномен ученого-педагога Ніли Волошиної: національний та регіональний виміри» (м. Кам'янець-Подільський, 2014), Четверті Бугайківські читання (м. Ніжин, 2014), «Проблеми сучасного підручника» (м. Київ, 2014), «Актуальні проблеми сучасних історико-педагогічних досліджень шкільної освіти» (м. Київ, 2014), «Інтеграція науково-дослідної й навчальної діяльності як чинник професійного становлення особистості майбутнього фахівця» (м. Чернігів, 2014), III Волошинські читання «Ціннісні парадигми наукової спадщини Ніли Волошиної» (м. Черкаси, 2015), «Павло Тичина у вимірах сучасності» (м. Чернігів, 2016), IV Волошинські читання «Творчість Ніли Волошиної – золотий фонд методики літератури» (м. Чернігів, 2016), «П'яті Бугайківські читання» (м. Ніжин, 2016).

Результати дослідження також доповідалися й обговорювалися на засіданнях відділу навчання української мови та літератури Інституту педагогіки НАПН України та щорічних звітних науково-практичних конференціях Інституту педагогіки НАПН України «Зміст і технології шкільної освіти» (2013–2015).

Матеріали кандидатської дисертації «Родинне виховання учнів 5-8 класів у процесі вивчення української літератури» (спеціальність 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська література), захищеної в 2003 році в Інституті педагогіки АПН України, у тексті докторської дисертації не використовувалися.

Публікації. Основні положення дослідження відображено у 64 публікаціях: 3 монографіях (1 – одноосібна, 2 – у співавторстві), 1 методичному посібнику, 29 статтях у наукових фахових виданнях України, 7 – у зарубіжних періодичних фахових виданнях (із них 2 – англійською

мовою), 1 публікації у зарубіжному науковому виданні, 13 – у зарубіжних і вітчизняних збірниках матеріалів наукових і науково-практичних конференцій, конгресів, симпозіумів, педагогічно-методичних читань; 9 публікацій додатково висвітлюють наукові результати дисертації.

Структура і обсяг дисертації. Робота складається з анотацій українською й англійською мовами, вступу, чотирьох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел (474 найменування, із них 122 – іншомовних), 3-х додатків. Загальний обсяг дисертації – 508 сторінок, основний текст викладено на 401 сторінці рукопису.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** означено тему та обґрунтовано актуальність проблеми дослідження, визначено його мету, завдання, об'єкт, предмет, методи, категоріально-поняттєвий апарат і методологічні засади, розкрито наукову новизну й практичне значення дисертаційної роботи, подано відомості про особистий внесок здобувача, апробацію та впровадження результатів наукового пошуку, представлено публікації за темою дисертації, окреслено структуру й обсяг наукової роботи.

У першому розділі – **«Методологічні засади навчання літератури в школі»** – висвітлено філософсько-культурологічний контекст вивчення літератури, літературознавчий аспект методики навчання літератури й психолого-педагогічні засади розвитку предметної методики.

Обґрунтовано, що розвиток шкільної літературної освіти обумовлений впливом філософсько-культурологічних теорій гуманізації й демократизації освіти, багатофункціональністю культури, утвердженням ідей інтегративного та інтерсуб'єктного навчання на засадах діалогізму, єдності змістового й формального аспектів літературного навчання й ціннісного наповнення уроку української літератури.

Зasadничими визначаються філософські ідеї щодо мети і завдань, змісту, форм, методів та умов педагогічної діяльності, освітньої парадигми й філософії педагогічної дії (Б. Гершунський, А. Гофрон, І. Зязюн, В. Кремень, В. Лутай, В. Огнев'юк), що формують теоретичні основи розвитку шкільного навчання, зокрема й літературного.

Національна освітня стратегія орієнтована на розроблену філософами інформологічну модель культури, осмислення функцій якої в методичному аспекті дає підстави для визначення особливостей та умов ефективного вивчення літератури в школі, а саме: добір вершинних творів української літератури, що є явищами культури, у яких акумульовано духовні надбання людства; методично правильна організація аналітичної роботи учнів над текстом виучуваного твору; діалогічне спілкування у процесі навчання літератури; виховання засобами літератури регулятивів діяльності в соціумі, що врівноважує особисті й суспільні потреби; формування здатності до трансформації образних систем різного типу, словесного й невербального способу сприйняття та спілкування; поширення інтеграційних процесів

літературної освіти в системі загальнолюдських цінностей. Отже, урахування концептів інформологічної культури в процесі шкільного літературного навчання виправдовує доцільність реалізації актуальної в культурному просторі трикомпонентної категорії, структурою якої передбачено певний обсяг знань, регулятивів діяльності та орієнтації на особистісно значущі й суспільно вагомі духовні цінності, що забезпечує цілісне формування читацької компетентності учнів у контексті загальнолюдських духовних надбань і цінностей національної культури.

Якісна шкільна літературна освіта базується на наукових надбаннях літературознавства, які є своєрідним теоретичним інструментарієм для ефективної структурно-функціональної роботи учнів над текстом художнього твору, що сприяє особистісно-об'єктивному осягненню його змісту і форми.

Представлено обґрунтування діалогічної стратегії розвитку предметної методики, завдань естетичного осмислення художнього твору й формування компетентного учня-читача на основі положень літературознавства про осмислення філософського змісту й естетичного значення явищ мистецтва слова (М. Бахтін, М. Наєнко), естетичне сприйняття читачем художнього твору (А. Єсін), об'єктивний і суб'єктивний зміст, зовнішню й внутрішню форми слова в тексті (О. Потебня), співвідношення загального і конкретного в художньому творі (І. Бровко), його значення в широкому зовнішньому (Д. Наливайко) і внутрішньому (В. Марко) контекстах.

Розкриваються психолого-педагогічні засади предметної методики, поступальний розвиток якої обумовлений кореляцією з теорією вікового психічного розвитку учнів і врахуванням вікових особливостей художнього сприймання творів мистецтва слова, доктриною асоціативності засвоєння знань, ученням про здобуття предметних знань і формування вмінь, ідеями гуманістичного навчання літератури на засадах діалогізму й партнерської взаємодії суб'єктів педагогічного процесу (Л. Виготський, Г. Костюк, М. Молдавська, О. Никифорова, С. Рубінштейн, М. Савчин, Ю. Самарін та інші), концептами особистісно орієнтованого й компетентнісного шкільного навчання (Н. Бібік, О. Савченко, А. Хуторской та інші).

Визначення й характеристика тенденцій розвитку методики навчання української літератури як сукупності якісних змін у її змісті, методах, прийомах та організаційних формах у конкретний історичний період передбачає розкриття впливу філософсько-культурологічних і психолого-педагогічних теорій на продуктивне функціонування її.

У другому розділі – **«Етапи й умови становлення предметної дидактики»** – розкрито генезу шкільної літературної освіти, представлено періодизацію предметної методики, схарактеризовано її особливості на етапі становлення, визначено внесок прогресивних діячів освіти й культури в розвиток вітчизняної методичної думки, з'ясовано основні тенденції методики навчання української літератури в період демократизації національної школи (20–40 рр. XX ст.).

Відзначаємо помітний інтерес учених до проведення спеціальних системних досліджень, у яких послідовно розкриваються умови зародження, аналізуються проблеми становлення, визначаються тенденції розвитку як шкільної літературної освіти загалом, так і історії методики навчання літератури зокрема, що спонукає до розв'язання проблеми періодизації розвитку предметної дидактики, основною умовою для якої є співвіднесення змін у соціально-культурному житті України та розвитку шкільної літературної освіти в різні історичні періоди. Важливим є звертання до періодизації історичного поступу вітчизняної культури для обґрунтування її кореляції з основними етапами розвитку предметної методики. Орієнтиром у визначенні тенденцій її поступального розвитку є національний виховний ідеал, утвердження якого в кожний історичний період позначається на формуванні особистості учня й генерує методологію культури й освіти.

Представлена в дисертації періодизація предметної методики передбачає характеристику шести етапів її поступального розвитку.

Перший період – період зародження методичної думки – пов'язаний із появою в часи Київської Русі і Галицько-Волинського князівства перших книг і шкіл, позначений утвердженням християнських духовних цінностей і започаткуванням методики вивчення писемних джерел як одного із засобів здобуття особистістю життєво необхідних знань.

Другий, гуманістичний період розвитку методики навчання літератури, хронологічно визначається часами литовсько-польського князівства. Відбувалося відродження вітчизняної культури й освіти, концептуальною основою якої були ідеї козацької педагогіки, а осередками їх – братські школи. Діяльність таких навчальних закладів орієнтувалася на реалізацію основних вимог давньоруської культурно-просвітницької традиції, ключовою з яких визначалася консолідація духовних здобутків різних народів і культур, що є важливою ознакою сучасного європейського світогляду. На цьому ґрунті зміцнювалася тенденція розвитку шкільної освіти, зокрема й літературної, щодо формування особистості в контексті загальнолюдських і національних цінностей.

Третій, духовно-просвітницький період розвитку методики навчання літератури, що співвідноситься з козацько-гетьманською добою, знаменує поєднання східнослов'янських і західноєвропейських цінностей. Тогочасна вітчизняна методична думка й шкільна практика літературного навчання характеризувалися гуманістичною спрямованістю, увиразненням ідей природовідповідного навчання, його зорієнтованістю на розумовий розвиток і морально-естетичне самовдосконалення школярів, зв'язком шкільного навчання із життєвими інтересами учнів.

Четвертий період – це початок системного розвитку предметної методики. Від часів руйнування Гетьманщини і до початку ХХ ст. послідовно відбувалося національно-культурне відродження українців, насамперед у гуманітарній сфері, що виявлялося в утвердженні історії, етнографії, фольклористики, мови українського народу, становленні національного

театру й засвідчувало увиразнення гуманістичної тенденції духовного розвитку особистості. Домінантою цього процесу визначалася художня література, на прикладі творів якої актуалізувалося розв'язанням складних проблем тогочасного духовного життя українського суспільства. Провідним центром вітчизняної освіти й культури була Києво-Могилянська академія, у статутних положеннях якої акумульовано тенденції щодо впорядкованого навчання, саморозвитку особистості, інтеграції здобутих знань і формування європейських духовних цінностей.

Акцентовано на тому, що в освіті XIX ст. визначилися дві протилежні тенденції її розвитку. Одна, що пронизана ідеями націоналізму й авторитаризму, характеризувала політику самодержавства, а інша, демократична, сприяла реалізації людиноцентричних ідей у тогочасному освітньому просторі. У предметній дидактиці означеного періоду поглиблювалися тенденції щодо розумового й морального виховання школярів засобами мистецтва слова, активізації учнівської пізнавальної діяльності, розкриття естетичного значення художнього твору.

П'ятий період – це період розвитку літературної освіти в умовах функціонування радянської школи (від початку XX ст. і до кінця 80-х рр. XX ст.), хронологічні межі якого передбачають кілька етапів: 1) відродження української державності й національної школи, зміни в літературній освіті після Жовтневого перевороту (1917-1922); 2) викладання літератури в умовах українізації суспільства й школи, перехід до комплексних програм навчання (1923–1931); 3) уніфікація та стабілізація шкільного навчання, розвиток літературної освіти в період будівництва соціалізму й Другої світової війни (1931–1950); 4) десталінізація й часткова демократизація суспільства, трансформація шкільної літературної освіти в контексті реформування її змісту (від середини 50-х рр. – до кінця 80-х рр. XX ст.).

Зазначається, що кожен з окреслених етапів вирізнявся як позитивними тенденціями, так і певними недоліками. Перший етап ознаменувався початком визвольної боротьби українського народу за національну незалежність й утвердженням нової української школи, засадничі ідеї якої розроблялися М. Грушевським, В. Винниченком, І. Огієнком, С. Русовою. Політичне відродження країни, становлення її державності, піднесення національного духу, активність інтелігенції, зокрема освітян, зумовили введення в 1918 р. до шкільного навчального плану «Української літератури» як обов'язкової дисципліни українознавчого характеру. Суттєві зміни відбулися й у методиці навчання української літератури, зокрема було розроблено навчальні плани, програми й підготовлено шкільні підручники української літератури.

Другий етап визначався функціонуванням школи в умовах українізації, а також діяльністю педагогів та органів управління народною освітою, що базувалися на концепції «школи праці». Позитивною ознакою тогочасної системи шкільної освіти було збільшення кількості шкіл з українською мовою навчання, однак поступово ідея українізації нівелювалася в умовах

боротьби проти української інтелектуальної еліти й знищення досягнень національної освіти, науки і культури.

Третій етап ознаменувався реформуванням шкільної освіти, що зумовило якісні зміни й у літературному навчанні. Однак на той час відбувалися масові репресії проти української інтелігенції, що мало трагічні наслідки для розвитку національної освіти й суспільства загалом.

Четвертий етап характеризувався черговим реформуванням радянської системи шкільної освіти (1958), а також посиленням зв'язку навчання з виробничою практикою. Зміст шкільної літературної освіти розвантажувався шляхом вилучення заідеологізованих програмових художніх творів. Окрім того, відбувалося оновлення навчально-методичного забезпечення української літератури.

Шостий період розвитку методики літератури пов'язаний із утвердженням ідей сучасної національної школи (від кінця 80-х рр. XX ст. й донині). Основним державотворчим фактором і засобом спілкування проголошено українську мову, функціонування якої є важливою умовою творення національних духовно-моральних цінностей. Культурологічний аспект сучасної шкільної літературної освіти зміцнює її гуманістичні тенденції інтеграційного характеру, що орієнтує на розвиток діалогової взаємодії суб'єкта навчання в науковому й мистецькому контекстах та забезпечує умови для формування ключових і читацької компетентностей учнів.

Наголошується, що в розвиток методики навчання літератури вагомий внесок зробили філософи, письменники й просвітителі різних історичних епох. Зокрема, методичні рекомендації щодо роботи з книгою розробляли К. Туровський, К. Смолятович, Д. Заточник, І. Вишенський; питання розуміння специфіки мистецтва та його відношення до дійсності досліджував І. Гізель; ідею формування різнобічно розвиненої особистості обстоював Г. Сковорода, указуючи на необхідність розумового розвитку дітей, формування вмінь самостійно мислити й застосовувати здобуті знання. Твердження філософа про взаємодію розумових, моральних та естетичних чинників у процесі навчання й виховання особистості має методологічне значення для шкільної літературної освіти. Зусилля Г. Сковороди були спрямовані на пошуки ефективних методів і прийомів навчання, зокрема використання групових і гурткових форм роботи в процесі вивчення літератури.

Фаховий інтерес викликають методичні настанови Я. Козельського щодо суб'єктної активності учнів; проголошені І. Котляревським ідеї гуманізації та демократизації освіти, визнання пріоритету розумового й морального виховання школярів, розвитку їхніх творчих здібностей, естетичних почуттів і художніх смаків; декларовані Т. Шевченком, П. Кулішем, Марко Вовчком концепти щодо розбудови національної школи.

Потужним фактором розвитку української методики літератури є методологічні напрацювання прогресивних діячів освіти й культури другої

половини XIX – початку XX ст. Науково-педагогічні пошуки О. Духновича визначалися розв'язанням дидактичних проблем диференціації та індивідуалізації розвивального навчання, міжпредметних зв'язків, активізації пізнавальної діяльності учнів, самоосвіти й виховання школярів, обґрунтуванням таких основних принципів навчання, як природовідповідність, самостійність, доступність і наочність. М. Пирогов запропонував концепцію підвищення науковості шкільного навчання, досліджував проблему активізації пізнавальної діяльності учнів і розуміння навчання як процесу розвитку особистості. У педагогічних напрацюваннях К. Ушинського акцентувалося на взаємозв'язку розвитку мовлення й мислення школярів як одному із основних завдань розвивального навчання. Твердження вченого про методичну необхідність систематичного повторення вивченого матеріалу як основи нових усвідомлених знань є підґрунтям сучасної теорії асоціативності засвоєння знань і формування вмінь. П. Юркевич обґрунтував філософсько-педагогічну концепцію формування духовного світу особистості, розробляв теорію методів навчання, серед яких визначав методи організації й здійснення навчально-пізнавальної діяльності (словесні, наочні, практичні), аналіз та синтез; методи стимулювання й мотивації навчання) і методи контролю. М. Корф презентував педагогічну концепцію, ключовими позиціями якої є розуміння особистості й суспільства як основи педагогіки (ідеї людиноцентричної освіти); диференціація навчальних і виховних функцій педагога (ідеї компетентнісного навчання); структурування програмового матеріалу, пріоритет концентричного розташування навчального матеріалу й системної будови підручника; ефективний добір спеціальних завдань для самостійної роботи учнів.

Стверджується, що методологічні концепти О. Духновича, М. Пирогова, К. Ушинського, М. Корфа, П. Юркевича, Б. Грінченка, Х. Алчевської та інших знайшли послідовне втілення в сучасній шкільній літературній освіті, зокрема щодо структурування змісту програмового матеріалу з літератури, розвивального навчання й саморозвитку учнів, цілеспрямованого навчання і виховання особистості, формування ціннісних орієнтацій, розвитку мовлення, уяви, творчих здібностей школярів, удосконалення вмінь самостійної роботи з навчальною книгою, урахування вікових особливостей учнів-читачів, диференціації та індивідуалізації шкільного навчання, поєднання індивідуальних й групових форм навчання, застосування наочності в літературному навчанні.

Шкільну літературну освіту означеного періоду також збагатили напрацювання таких передових російських учених-методистів, як В. Стоюнін, В. Водовозов, Ф. Буслаєв, методичні ідеї яких мали новаторський характер, однак поспіль активно втілювалися в шкільну практику, зокрема й сучасну. Цінними визнаються рекомендації щодо добору творів художньої літератури для вивчення на основі їх високих ідейно-художніх характеристик; значущості виразного читання художнього твору (первинне читання) як першого етапу його опрацювання; аналізу художнього

твору, орієнтованого на осмислення його змісту й художнього значення; розгляду образної системи твору для розкриття його авторської ідеї; осягнення змісту тексту через осмислення його форми; практикування аналітичної бесіди як основного методу роботи на уроці літератури; урахування історичного підходу для пояснення літературно-художніх явищ, висвітлення їх актуальності; поступового ускладнення змісту навчального матеріалу й розроблення методики його опрацювання відповідно до вікових особливостей учнів-читачів.

В умовах утвердження радянської школи в Україні (20–40 рр. ХХ ст.) увиразнювалися суперечності як у змісті літературної освіти, зумовлені новими соціально-суспільними реаліями, так і у формах організації навчальної діяльності, що пояснювалося плідними пошуками нових методів і прийомів шкільного вивчення літератури. Уведення до навчального плану предметів української словесності активізувало розвиток тогочасної методики навчання української літератури, що виявлялося в утвердженні виховної ролі літературної освіти й людинотворчої функції літератури; послідовній систематизації шкільного курсу української літератури; структуризації змісту шкільної літературної освіти; удосконаленні навчальних програм із літератури; культурологічній спрямованості шкільної літературної освіти; виразній орієнтації на вивчення української літератури у взаємозв'язках із творами зарубіжних письменників.

Наріжне значення для розвитку предметної методики означеного періоду мала наукова концепція О. Дорошкевича, згідно з якою акцентувалося на культурологічних засадах літературної освіти, психологічних передумовах вивчення літератури; урахуванні міжпредметних і міжмистецьких зв'язків, аналізі образних складників художнього тексту, доцільності біографічного контексту вивчення твору, використанні позакласних форм вивчення літератури в школі й можливостей кабінетної системи в процесі навчання літератури.

Актуалізовано методичні ідеї О. Білецького, П. Волинського та А. Снежкової про літературознавче вивчення твору в школі, поєднання аналізу й синтезу прочитаного, розкриття значення образотворчих засобів. Прикметною новацією літературної освіти кінця 30-х рр. ХХ ст. вважаємо введення шкільного курсу літературного читання, методика якого узгоджувалася з методикою пояснювального читання, розроблюваного ще на початку минулого століття (М. Корф, А. Климентов, О. Дорошкевич). Водночас спостерігався негативний вплив соціологічного підходу (А. Машкін) до вивчення художнього твору й відведення літературі допоміжної, ілюстративної ролі серед інших суспільствознавчих предметів.

У процесі тогочасного шкільного вивчення української літератури популяризувалися такі методи й форми організації навчальної діяльності, як Дальтон-план, метод проектів, лабораторний метод, методи самостійного читання художніх творів, виконання письмових творчих робіт, унаочнення прочитаного, інсценізації художніх творів, проведення шкільних

літературних вечорів тощо, що, безперечно, активізувало формальний аспект літературного навчання.

Наголошується на тому, що в методиці навчання літератури періоду утвердження ідей радянської школи окреслилися тенденції, які є актуальними й нині: шкільне вивчення художнього твору на літературознавчих засадах, системний підхід до шкільного літературного навчання, перехід від накопичення учнями предметних знань до оволодіння методом пізнання.

Ретроспективний аналіз надбань вітчизняної предметної методики став підґрунтям до системного й об'єктивного осмислення тенденцій розвитку методики навчання української літератури другої половини XX – початку XXI ст.

У третьому розділі – **«Тенденції розвитку методики навчання української літератури другої половини XX століття»** – схарактеризовано прогресивні здобутки предметної методики 50–60-х рр. XX ст. (О. Бандура, Т. Бугайко, Ф. Бугайко, П. Волинський), дореформеного періоду 70-х – поч. 80-х рр. (О. Бандура, Б. Буяльський, Н. Волошина, О. Мазуркевич, В. Неділько, Є. Пасічник, А. Сафонова, І. Соболев), часів шкільної реформи другої пол. 80-х – поч. 90-х рр. і методики навчання української літератури в умовах утвердження національної школи поч. 90 – поч. 2000-х рр. (Н. Волошина, А. Лісовський, Є. Пасічник, С. Пультер, Б. Степанишин), що мали фундаментальне значення для її подальшого розвитку.

Методика навчання української літератури повоєнного періоду відзначалася оновленням змісту й структури шкільної літературної освіти, удосконаленням методів і форм навчання літератури в школі, підвищенням пізнавальної активності учнів, створенням «стабільних» підручників, методичних посібників і зростанням фахового рівня вчителів-словесників. Ключові положення предметної дидактики означеного періоду знайшли відображення в напрацюваннях Т. та Ф. Бугайків, зокрема в науково-методичному посібнику «Українська література в середній школі. Курс методики», що став прикметним явищем у шкільній літературній освіті.

У 50–60-ті рр. загострювалася проблема обґрунтування психологічних аспектів навчання літератури, зокрема щодо врахування вікових психологічних особливостей учнів-читачів у процесі аналізу художнього твору; актуалізувалося питання опрацювання теоретико-літературознавчих понять як важливого чинника підвищення науковості уроку української літератури та вказувалося на неприпустимість нехтування теоретичними питаннями методики навчання літератури в процесі літературознавчої підготовки вчителя-словесника (Т. Бугайко, Ф. Бугайко, П. Волинський, О. Мазуркевич).

Розвиток тогочасної предметної методики характеризується суперечливими явищами. Акцентується на недостатній увазі фахівців до пошуку інноваційних методів вивчення української літератури в школі, осмислення прогресивних здобутків методичної спадщини й шляхів продуктивного використання її. Пояснюється обмеженість підходу до

вивчення художнього твору як відображення соціальних явищ, що знецінювало естетичний феномен мистецтва слова й відчутно гальмувало розвиток предметної методики в процесуальному аспекті.

Водночас розвиток методики навчання української літератури 50–60 рр. означився такими прогресивними тенденціями, як посилення уваги до організації виразного читання художнього твору; інтеграція мовно-літературних знань; структурування аналітичної роботи учнів над текстом твору й розроблення навчальних завдань; популяризація ідеї контекстного вивчення твору; пояснення ідейно-художньої функції образотворчих засобів твору; застосування групових форм роботи на уроці української літератури.

Зазначається, що в тогочасній методиці набув поширення шкільний аналіз художнього твору, який передбачав послідовний розбір його сюжету, характеристику персонажів, розгляд композиції й мовних засобів. Прикметно, що таке опрацювання твору поступово звузилося до шаблону шкільного літературного аналізу, подолання якого обумовило продуктивний характер послідовного розвитку методичної думки. Набували виразності тенденції шкільної літературної освіти щодо забезпечення належної мотивації учнівської діяльності, застосування практичних методів літературного навчання, подолання стереотипів ознайомлення з біографічними відомостями, аналізу художніх творів із урахуванням їх родової та жанрової специфіки, розуміння оцінювання учнівських знань як рушійного чинника навчального процесу; розвитку читацьких інтересів у позакласній і позашкільній роботі з літературного навчання.

З'ясовано, що в другій половині ХХ ст. активізувався формальний аспект педагогічних досліджень, потужним імпульсом для яких стали здобутки вітчизняної психології й дидактики, зокрема теорія про психічний розвиток особистості в процесі навчання (Г. Костюк), характеристика загальних методів навчання (А. Алексюк), ідеї розумового навчання, керівництва навчальним процесом (В. Сухомлинський, В. Паламарчук). Відтак на прогресивних психолого-педагогічних засадах поглиблювалися традиційні й формувалися новаторські методичні ідеї, зокрема щодо продуктивної організації виразного читання (А. Капська); вивчення особливостей художнього твору в школі (І. Бацій, І. Бровко, І. Соболев); розвитку самостійності й творчої активності учнів (І. Синиця, І. Соболев, Б. Степанишин); психології читання й розуміння художнього твору (І. Синиця, Є. Сверстюк); розроблення навчальних завдань, забезпечення ефективності уроку літератури (Н. Падалка, Л. Худаш); вивчення теорії літератури (О. Бандура); естетичного розвитку школярів (Н. Волошина, А. Лісовський).

Дореформений період шкільної літературної освіти (1970–1984 рр.) характеризувався оновленням змісту навчальних планів і програм, що передбачало підвищення наукового рівня літературного навчання, раціональний розподіл програмового матеріалу, розвиток загальнонавчальних умінь учнів і здатності до самоосвіти; диференціацію

етапів вивчення художнього твору та специфічних і дидактичних принципів його опрацювання; уникнення шаблонності літературного аналізу; інтеграцію методики навчання літератури із суміжними науками; вивчення художньої літератури як людинознавства й посилення виховного спрямування та ціннісного значення уроку літератури; схильність до впорядкованого навчання й формалізації знань і вмінь, удосконалення організації навчального процесу в змістовому й формальному аспектах; визначення типології та вдосконалення уроків літератури з урахуванням їх дидактичного й предметного складників.

Конструктивним визначено положення про те, що засвоєння літературних знань і формування вмінь та навичок – це взаємозумовлені компоненти цілісного процесу, результативність якого виявляється в активній пізнавальній діяльності учнів-читачів (А. Сафонова). Актуалізація питання визначення ефективних організаційно-процесуальних чинників розвивального навчання, розроблення навчальних завдань, удосконалення навчальних програм і підручників, поглиблення теорії уроку літератури, оптимізація шляхів, методів і прийомів шкільного літературного аналізу обумовили доцільність дослідження проблемного вивчення художнього твору в школі (Є. Пасічник), партнерської взаємодії суб'єктів розвивального навчання, окреслення міжпредметних зв'язків на уроках літератури в змістовому й формальному аспектах, розвитку читацьких інтересів школярів, активізації пізнавальної діяльності, організації самостійної роботи й оцінювання навчальних досягнень учнів-читачів.

Процес шкільної реформи (1984) обумовив можливості подолання негативних тенденцій розвитку предметної методики другої половини 80-х – початку 90-х рр., що виявлялися в надмірній централізації та адміністративному тиску на управління шкільною літературною освітою, вульгаризаторсько-соціологічному підході до вивчення художнього твору й недостатній кількості змістовних фахових джерел.

Зазначається, що, незважаючи на популістський характер шкільної реформи, прогресивними ознаками методики навчання української літератури вказаного періоду було посилення інтеграції гуманітарних наук; актуалізація питання самостійної пошуково-пізнавальної діяльності учнів; поширення традиційних шляхів аналізу творів (послідовний, пообразний, проблемно-тематичний і комплексний) з урахуванням родової та жанрової специфіки їх; розроблення системи навчальних завдань (за змістом і способами дій, за складністю й формами навчання); поглиблення теорії уроку літератури; популяризація нетрадиційних форм літературного навчання (урок-концерт, урок-конференція тощо).

Основні тенденції, які характеризують шкільну літературну освіту другої половини 80-х – початку 90-х рр., визначили перспективи її подальшого розвитку, що увиразнилися в стандартах змісту та якості літературної освіти на нових концептуальних засадах демократизації й етнізації школи, утвердженні наукового підходу до організації вивчення

творів української літератури як мистецтва слова, яким передбачено взаємодію емоційно-логічних факторів художнього сприймання, а також посиленні дидактичного аспекту літературного навчання (Н. Волошина, А. Лісовський, Є. Пасічник, С. Пультер, Б. Степанишин).

Зміна соціологічного вектора шкільної літературної освіти на естетичний кардинально вплинула як на перебудову її змісту, так і на методичну теорію осягнення його учнями. Відтак образне сприймання художнього твору співвідносилось з його естетичним засвоєнням, усвідомленням літератури як одного із видів мистецтва (Н. Волошина, А. Лісовський).

Виразною ознакою предметної методики початку 90-х рр. був перерозподіл суб'єктів педагогічної взаємодії. Такий підхід передбачав організацію навчальної діяльності, за якої вчитель забезпечує умови для засвоєння предметних знань та формування читацьких умінь, а учні оволодівають способами здобуття їх і практичного застосування в нових навчальних і життєвих ситуаціях, що вказує на увиразнення діяльнісного аспекту літературного навчання й корелює з ідеями сучасного особистісно орієнтованого та компетентнісного навчання.

Акцентується, що в 90-ті роки ХХ – перші роки ХХІ ст. предметна методика була зорієнтована на розроблення формального аспекту шкільної освіти, що виявлялося в оновленні навчальних програм із літератури на засадах національного виховання, варіативності змісту літературної освіти; культурологічній спрямованості шкільного курсу української літератури; актуалізації проблеми формування естетичної свідомості учнів-читачів, розумінні літератури як явища мистецтва слова; упровадженні ідей рецептивної естетики в шкільну практику ідейно-художнього аналізу твору; розподілі змісту й форм самостійної роботи учнів за рівнем складності; удосконаленні рівня фахової кваліфікації вчителя-словесника.

У четвертому розділі – **«Розвиток новітньої предметної методики в умовах інформаційного суспільства»** – проаналізовано досягнення методики навчання української літератури на сучасному етапі її функціонування.

В історичній перспективі простежується поступальний розвиток прогресивних науково-методичних ідей щодо дотримання системного підходу до шкільного навчання літератури: від знання змісту художнього твору та його прямої репродукції – до глибокого розуміння учнями-читачами ідейно-художнього значення прочитаного; від засвоєння літературознавчих понять – до свідомого застосування їх у процесі самостійного аналізу й творчої інтерпретації явищ мистецтва слова.

Нову якість системного підходу до навчання літератури схарактеризовано як методологію цілісного поєднання окремих компонентів: змісту, форм, методів, суб'єктів діяльності й забезпечення умов для синергетичного впливу їх на кінцевий результат. З'ясовано, що сучасні вчені (В. Паламарчук, Є. Пасічник, О. Ісаєва, В. Уліщенко) розглядають метод як

систему, яка охоплює види й прийоми партнерської діяльності вчителя й учнів, розумові дії та операції, виконання яких забезпечує досягнення дидактичної мети. Визначення ключових проблем і завдань шкільного вивчення художнього твору зумовлює відповідне структурування навчальних умінь і завдань щодо формування їх, що сприяє розробленню типології й систематизації змісту та засобів навчання української літератури як основного чинника якості шкільної літературної освіти (Є. Пасічник, А. Ситченко).

У сучасних умовах розвитку шкільної літературної освіти актуалізується питання дотримання принципу структурування шкільного курсу літератури та структурно-функціонального підходу до побудови уроку української літератури, який забезпечує оптимальну взаємодію змісту, методів і форм навчання, що надає процесу вивчення української літератури в школі системності й цілісності. Дослідження методів і форм навчання української літератури в сучасній школі вказує на пріоритет системного підходу в процесі організації навчальної діяльності, що передбачає об'єднання суміжних елементів змісту шкільної літературної освіти та ствердження її цілісності; оптимальне поєднання індивідуальних, групових і колективних форм роботи на уроці української літератури, зумовлене змістом і завданнями програмового матеріалу; удосконалення теорії уроку літератури; важливість розвитку мотивації учнів-читачів щодо вивчення художнього твору; орієнтацію навчального процесу на результативність пізнавальної діяльності учнів-читачів; послідовну реалізацію особистісно орієнтованого, компетентнісного й діяльнісного підходів у процесі вивчення української літератури, ідей інтерсуб'єктного та диференційованого шкільного літературного навчання.

Стверджується, що урок літератури розглядається вченими як найбільш системна форма навчання й виховання, що органічно поєднує зміст, методи, прийоми й форми педагогічного процесу, його мету і результат, а відтак має всі ознаки реалізації системного підходу до навчання. Саме на уроці реалізуються інтегративна функція літератури і контекстний аналіз художнього твору, здійснюються міжпредметні, міжнаукові й міжкультурні зв'язки, відбувається системна інтерсуб'єктна індивідуальна та групова діяльність учнів-читачів, формуються їхні ключові й предметна компетентності, а також світоглядно-ціннісна свідомість як результат особистісно орієнтованої освіти.

Ключові питання сучасної методики навчання української літератури визначають векторність функціонування її на початку XXI ст. і послідовний розвиток формальних чинників, що також стосуються проблеми стандартизації змісту шкільної літературної освіти. Акцентується на тому, що трансформація її змісту на компетентнісні засади передбачає запровадження компетентнісно-базових стандартів як основного інструменту забезпечення її якості. Аналіз навчальних програм з української літератури від початку її вивчення в радянській школі засвідчує поступове посилення

тенденцій щодо унормування вимог до змісту й обсягів шкільного літературного курсу, застосування ефективних методів і форм навчання, ідейного аналізу художніх творів у процесі характеристики образної системи, підвищення якості шкільної літературної освіти, удосконалення методики оцінювання навчальних досягнень учнів.

Стандартизація змісту сучасної національної шкільної літературної передбачає створення навчальних програм шкільного курсу української літератури, що забезпечують унормування вимог до навчальних досягнень учнів, визначення ключових і предметної компетентностей, актуальних для нової української школи, ефективну реалізацію основних змістових ліній шкільної літературної освіти (загальнокультурної, літературознавчої, емоційно-ціннісної, компаративної), застосування діяльнісного підходу до вивчення творів мистецтва слова та реалізацію освітніх завдань профільного літературного навчання. Зокрема, сучасний Державний стандарт змісту шкільної літературної освіти визначається синергетичним характером і системотворчим значенням, передбачає структурування й упорядкування не лише змісту освіти, а й форм і методів її реалізації.

Реформування сучасної вітчизняної шкільної літературної освіти обумовлює домінанту особистісно орієнтованого навчання, пріоритетними чинниками якого є ідея гуманізації освіти й принципи розвивального навчання, спрямовані на задоволення індивідуальних потреб учнів-читачів і розвиток їхніх суб'єктних можливостей у процесі активного пізнання й міжсуб'єктної комунікації.

Хронологічний огляд надбань методики навчання літератури дає змогу простежити тенденційний характер реалізації ідей особистісно орієнтованого навчання літератури. Аргументується, що сучасне особистісно орієнтоване навчання української літератури має міцне теоретико-методичне підґрунтя, яке передбачає врахування індивідуальних запитів, пізнавальних можливостей учнів та керування процесом вивчення словесності (А. Климентов – поч. ХХ ст.); визначення мети, змісту й методів розвивального навчання на уроках літератури (В. Данилов, О. Дорошкевич – поч. ХХ ст.); навчання і виховання особистості засобами мистецтва слова (Т. Бугайко і Ф. Бугайко – 60-ті рр. ХХ ст.); особливості індивідуального художнього сприймання та основні види аналітико-синтетичної роботи учнів під час опрацювання твору (Н. Молдавська, О. Никифорова – 70 рр. ХХ ст.); духовно-моральне та естетичне виховання учнів у процесі вивчення української літератури (С. Жила, Н. Волошина, А. Лісовський, Б. Степанишин – 80–90-ті рр. ХХ ст.); формування національної свідомості, духовного світу, морально-етичних та родинних цінностей особистості на уроках української літератури (Г. Бійчук, Л. Драчук, А. Фасоля – поч. ХХІ ст.); компетентнісний підхід до навчання української літератури (З. Шевченко, В. Шуляр – поч. ХХІ ст.); реалізація інтерсуб'єктного навчання української літератури на екзистенціально-діалогічних засадах (Г. Токмань, В. Уліщенко – поч. ХХІ ст.)

Проблема формування гармонійно розвиненої особистості порушувалася під час укладання навчальних програм з української літератури. Зазначається, що в пореформений період розвитку шкільної освіти її розв'язання корелювало з питанням визначення ідейно-політичних переконань учня-читача. У навчальних програмах початку 90-х рр. ХХ ст. виокремлювалося поняття ціннісної орієнтації особистості та її духовного світу, що певною мірою засвідчувало особистісний підхід до вивчення української літератури. У цей період у шкільній літературній освіті домінувало розуміння ролі мистецтва слова як передумови гармонійного розвитку особистості, обстоювалася ідея розвивального навчання школярів на психологічних засадах, акцентувалося на важливості розвитку пізнавальних і творчих здібностей учнів-читачів, їхніх навчальних та читацьких інтересів, мотивів діяльності, відчутті естетичної насолоди від прочитаного, тобто наголошувалося на потребі цілеспрямованого розвитку гармонійної юної особистості.

Важливими ознаками новітньої методики навчання визначається спрямованість шкільної літературної освіти на формування особистості в умовах глобалізації інформаційного простору й міжлюдської комунікації. Особистісна спрямованість предметного шкільного курсу української літератури чітко окреслюється в переліку ключових понять і змістових лініях чинного Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (2011). Так, у навчальних програмах з української літератури (2013, зі змінами, внесеними у 2015 р.) запропоновано диференційовані завдання, укладені «з наростаючою складністю, що зручно й необхідно для особистісно орієнтованого навчання, при врахуванні рівня підготовленості учнів, а також для оцінювання їхніх знань». У сучасній методиці навчання літератури актуалізуються проблеми класифікації навчальних завдань із максимальним урахуванням індивідуальних здібностей та інтересів учнів-читачів, можливості контекстного вивчення програмового матеріалу, що узгоджується із завданнями особистісно орієнтованого навчання.

Акцентуючи увагу на ідеях педагогіки співробітництва (В. Паламарчук, С. Подмазін, О. Савченко, Г. Селевко, А. Фасоля, А. Хуторської та інші), стверджується, що визначальним в організації особистісно орієнтованого навчання літератури є: актуалізація життєвого досвіду учнів, урахування їхнього інтелектуального рівня, пізнавальних здібностей, інтересів, якісних характеристик та послідовне вдосконалення їх у навчально-виховному процесі; розвиток позитивної мотивації учнів до пізнавальної діяльності, потреби в самопізнанні, самореалізації й самовдосконаленні в контексті соціокультурних і моральних цінностей; формування в учнів здатності до адаптації, самовиховання, що є необхідними чинниками становлення сучасної особистості, спроможної до конструктивного діалогу зі соціумом, культурою тощо (Г. Селевко).

Пояснюється специфіка особистісно орієнтованого уроку української літератури, яка виявляється в розумінні пріоритету учня як суб'єкта навчання

й орієнтації на його особистісні досягнення в процесі організації літературного навчання; формулюванні цілей (очікуваних результатів) уроку та корекції їх з урахуванням конкретного навчального матеріалу та індивідуальних особливостей учнів і класу загалом; створенні емоційного фону уроку; опрацюванні навчального матеріалу відповідно до його розвивальних і виховних можливостей; розробленні системи запитань і завдань для актуалізації суб'єктного досвіду й опорних знань учнів; раціональному поєднанні методів, прийомів та форм організації навчальної діяльності, зокрема активних, що є ефективними для самостійного здобуття й практичного застосування предметних знань; диференційованому підході до опрацювання навчального матеріалу; формуванні в учнів умінь самостійної діяльності та усвідомлення можливості застосування їх в інших навчальних і життєвих ситуаціях; створенні умов для рефлексії учнів.

Отже, особистісно орієнтоване навчання як закономірна тенденція розвитку сучасної шкільної літературної освіти, спрямоване на активізацію суб'єкт-суб'єктних відносин між учасниками навчального процесу, передбачає діяльнісний підхід до його організації, урахування суб'єктного досвіду учнів-читачів і сприяє формуванню їхніх ключових і предметної читацької компетентностей.

Пріоритетним напрямом розвитку методики навчання української літератури на сучасному етапі визначається її компетентнісна спрямованість.

Реалізація компетентнісної моделі шкільної освіти передбачає реформування її змісту як головного чинника якісного результату навчання. Поглиблюється розуміння компетентнісного підходу до навчання української літератури, диференційовано поняття «компетентність» і «компетенція». Зазначається, що в Державному стандарті освіти як предметну означено літературну компетентність, однак не унормовано розуміння її як ключового поняття сучасної шкільної літературної освіти. Наявна неуніфікованість концептуальних понять шкільного компетентнісного літературного навчання спричиняє термінологічні розбіжності в їх трактуванні й недостатнє розуміння вчителями-словесниками важливості реалізації його концептуальних ідей на уроках літератури. Крім того, спостерігається порушення кореляції між основними дефініціями читацької діяльності учнів на різних етапах шкільної літературної освіти (у початковій школі унормовано термін «читацька компетентність»). З огляду на дискусійний характер змістового наповнення чинного Державного стандарту щодо компетентнісної шкільної літературної освіти, допускаємо можливість визначати читацьку компетентність предметною й розглядати її як інтегрований компонент навчальних досягнень учнів, сукупність предметних компетенцій: загальнокультурна – розуміння художньої літератури як частини світової культури, її специфіки як мистецтва слова, емоційне сприйняття й глибоке осмислення творів, усвідомлення соціокультурної значущості художньої літератури; власне читацька – знання найважливіших етапів розвитку літературного процесу, основних фактів життя і творчості

видатних письменників, змісту й проблематики творів, обов'язкових для текстуального вивчення, здатність до творчого прочитання художнього твору та особистісного осмислення авторського задуму, знання елементів теорії літератури як основи читацької діяльності, розуміння специфіки мови твору та індивідуального стилю письменника, сформованість читацької культури учня (персональне коло читання); ціннісно-світоглядна – розуміння світоглядних категорій, духовно-моральних ідеалів, що знайшли художнє відображення в програмових творах, уміння обґрунтовувати власну моральну позицію, сформованість гуманістичного світобачення, усвідомлення значущості художньої літератури для духовного розвитку й самореалізації особистості; комунікативно-мовленнєва – знання норм української літературної мови, вільне володіння основними видами мовленнєвої діяльності, використання функціональних стилів мови в мовленнєвій практиці, здібність до написання творчих письмових робіт різного жанру; інформаційно-комунікаційна – оволодіння навичками самостійного й продуктивного опрацювання різних джерел інформації (робота з різними довідковими джерелами).

Порівняльний аналіз європейської класифікації ключових компетентностей сприяв обґрунтуванню сутності предметних компетенцій, набуття яких на уроці літератури забезпечує формування читацької компетентності учнів. З'ясовано, що важливою передумовою компетентісного навчання були визначені ще у 80-х рр. ХХ ст. у навчальних програмах з української літератури вимоги до навчальних умінь учнів, зокрема завдання шкільної літературної освіти, сформульовані у Пояснювальній записці до Проекту навчальних програм (1988) і в Програмі з української літератури (1990), що співвідносяться із сучасним розумінням читацької компетентності школярів. Задекларована у чинних програмах з української літератури (2010; 2013) вимога щодо розвитку соціальних, мотиваційних та функціональних компетентностей передбачає здобуття суб'єктом навчання знань із літератури й формування читацьких умінь і навичок, відповідних ставлень до творів мистецтва слова, забезпечує необхідний рівень осягнення ідейно-естетичного значення творів художньої літератури, що можна схарактеризувати як сформованість читацької компетентності учнів. Відтак компаративний аналіз сутнісних характеристик розробленої нами класифікації предметних компетенцій та однієї із європейських класифікацій компетентностей підтверджує розуміння неминущості традиційних методичних ідей шкільної літературної освіти й свідчить про тенденційний характер розвитку предметної методики.

Читацька компетентність розглядається як узагальнене поняття, як здатність до мобілізації й застосування комплексу специфічних особистісних, когнітивних, естетико-комунікативних і ціннісних механізмів для організації й реалізації ефективної естетичної взаємодії з художнім текстом, поєднання яких і забезпечує (або не забезпечує) сформованість цієї інтегрованої особистісної якості.

У методичному аспекті дефініція «читацька компетентність» трактується як інтегрований компонент навчальних досягнень учнів, сукупність основних усвідомлених знань, умінь і навичок, передбачених конкретною літературою темою й шкільним курсом літератури загалом, пояснюється як система ціннісно-світоглядних орієнтацій, сформованих на матеріалі художніх творів, а також здатність учнів до цілеспрямованого осмисленого сприйняття й застосування предметних знань і вмінь у нових навчальних і життєвих ситуаціях.

Продуктивним шляхом оновлення методики навчання української літератури є використання можливостей сучасного інформаційно-комунікативного простору. Акцентується на тому, що інформаційно-комунікаційні технології оптимізують навчальний процес, визначають нові якості його змісту й створюють умови для впровадження інноваційних методів навчання, орієнтованих на підвищення освітніх результатів, що вказує на виразну тенденцію шкільної освіти, зокрема й літературної щодо інформаційного оновлення та її комунікаційної перебудови як у змістовому, так і у формальному аспектах. Відтак актуалізуються проблеми дослідження психолого-педагогічних і методичних умов інтеграції ІКТ у навчально-виховний процес, розроблення спеціальної дидактичної системи інформатизованої шкільної літературної освіти, відповідного моделювання уроків української літератури й формування інформаційної компетентності вчителя-словесника.

Зазначається певна неуніфікованість наукового тезаурусу щодо розуміння таких дефініцій, як «інформаційні технології навчання», «комп'ютерні технології навчання», «інформаційно-комунікаційні технології», «мультимедійні засоби», «мультимедійні технології», «мультимедіа», а також адекватності вживання їх у практиці організації навчального середовища. Логічно вмотивованим і методично обґрунтованим визначається вживання поняття «інформаційно-комунікаційні технології», яке трактується як сукупність методів, прийомів і засобів навчання, зокрема й літературного, в основу якого покладено використання комп'ютерних навчальних програм, електронних підручників і посібників, що забезпечують інтерактивний програмно-методичний супровід навчально-виховного процесу.

Аналіз методичних надбань вітчизняної педагогічної науки в історичному аспекті засвідчує послідовне запровадження інформаційних технологій у загальноосвітніх навчальних закладах, яке в 60-х рр. ХХ ст. пов'язувалося з використанням технічних засобів навчання, у 80-х рр. – із застосуванням комп'ютерного обладнання й програмового забезпечення, нині – мультимедійного арсеналу та інформаційних джерел електронного простору глобальної освітньої мережі, що засвідчує тенденційний характер розвитку предметної методики.

У методиці навчання літератури переконливими визнаються настанови науковців-методистів Т. Бабійчук, Г. Бійчук, Н. Білоус, О. Ісаєвої,

Л. Назаренко, В. Оліфіренка, Г. Токмань, В. Уліщенко, В. Шуляра щодо доцільності застосування в навчально-виховному процесі ІКТ і важливості проблеми набуття вчителями-словесниками відповідної фахової підготовки.

Функції застосування ІКТ на уроках літератури визначаються розумінням їх як джерела знань або наочного посібника, генератора нових форм комунікативної активності учня-читача, у результаті яких змінюються процеси усвідомлення навчального матеріалу, а також як результативного засобу виконання школярами навчальних завдань та перевірки їх.

Акцентується на тому, що специфіка літератури як мистецтва слова визначає особливі підходи до методики використання ІКТ, своєрідність якої обумовлена оптимальним поєднанням традиційних та інноваційних методів і прийомів опрацювання навчального матеріалу. У сучасному шкільному літературному навчанні активно практикуються мультимедійні лекції, мультимедійні презентації, слайд-шоу, віртуальні екскурсії, веб-квести (рольові комп'ютерні ігри), Інтернет-конференції (вебінари), Інтернет-дискуси, кейс-метод, комп'ютерна діагностика знань (мультимедійні літературні диктанти, тестування, плікери, фанфіки тощо), створюються мультимедійні проекти, електронні портфоліо, рекламні ролики, мікрофільми, мультфільми, відеоролики за мотивами художніх творів (буктрейлери), використовуються відео- та аудіоматеріали (відеокліпи, аудіокниги), телевізійні програми, електронні підручники, посібники, енциклопедії тощо.

Системне запровадження ІКТ надає шкільному вивченню української літератури особистісної зорієнтованості, пізнавальної активності та емоційної насиченості, активізує різні види навчальної діяльності учнів (аналіз та інтерпретація художніх творів, самостійна дослідно-пізнавальна робота, створення та взаєморецензування навчальних проектів тощо). Така організація навчальної діяльності на уроці української літератури передбачає володіння учнями фундаментальними предметними знаннями й базовими поняттями з інформатики, тобто виявлення рівня сформованості предметної читацької компетентності як комплексу предметних компетенцій – загальнокультурної (розуміння національної художньої літератури як важливої частини світової культури), власне читацької (діалогічна взаємодія учня з художнім словом, його аналіз та інтерпретація, виразне читання творів, висловлення особистісного ставлення до прочитаного), комунікативно-мовленнєвої (здатність до написання творчих письмових робіт різного жанру), інформаційно-комунікаційної (робота з довідниковими джерелами, зокрема й Інтернет-сайтами).

Наголошується, що застосування інформаційно-комунікативних технологій у шкільній практиці набуває поступального характеру в сучасній предметній методиці й підносить її на якісно новий рівень розвитку.

Одним із пріоритетних напрямів сучасної шкільної літературної освіти є профілізація, що орієнтує на варіативність змісту і форм навчання, за умов

ефективної організації якого враховуються інтелектуальні можливості, інтереси й творчі здібності учнів.

Хронологічний розгляд ідей профільного навчання вказує на його тенденційний характер, оскільки вже в 60-х рр. XX ст. радянська школа характеризувалася як загальноосвітня трудова політехнічна школа з виробничим навчанням, яка забезпечувала випускникам ґрунтовні знання з природничих предметів. Ідеї профільного навчання послідовно реалізуються з 2010–2011 навчального року. Концепцією профільної освіти в старшій школі (2009) та оновлення її змісту (2013), а також проектом щодо подальшого вдосконалення (2015) передбачено планомірну реструктуризацію старшої школи, навчально-виховний процес якої зорієнтований на обов'язкове врахування індивідуальних інтересів, здібностей і можливостей учнів у контексті їхнього соціального й професійного самовизначення, що досягається за рахунок змін у цілях, змісті, структурі й організації навчання.

Диференційований підхід до вивчення літератури в школі на профільному рівні реалізується через її поглиблене опрацювання. У дослідженнях Н. Волошиної, С. Жили, О. Куцевол, В. Неділька, Є. Пасічника, С. Пультера, О. Савченко, Г. Токмань, В. Шуляра та інших учених-методистів поглиблене вивчення української літератури розглядається як один із напрямів модернізації сучасної школи, що формується з урахуванням інваріантного змісту навчання на загальнодержавному рівні та відповідає освітньому стандарту.

Визначаючи профілізацію як одну із тенденцій сучасної шкільної літературної освіти, обґрунтовано теоретико-методичні засади профільного літературного навчання: гуманізація, гуманітаризація й культурологічна спрямованість змісту літературної освіти; забезпечення послідовно-перспективних зв'язків між базовою і профільною загальною середньою освітою; широка диференціація та індивідуалізація літературного навчання як головні дидактичні принципи реалізації варіативного компонента в старшій школі; обумовленість вибору змісту профільної освіти індивідуальними інтересами й здібностями старшокласників; створення умов для розвитку літературних інтересів і навчально-пізнавальних здібностей, професійного самовизначення випускників, формування їхньої готовності до свідомого вибору й оволодіння майбутньою професією; поглиблення стандартизованих знань із літератури й розвиток читацької компетентності учнів класів гуманітарного напрямку на уроках літератури й заняттях літературних курсів за вибором як необхідна умова успішної реалізації завдань профільного навчання; зумовленість вибору ефективних методів і форм навчання, інноваційних освітніх технологій потребою в підвищенні рівня самостійної пізнавальної діяльності учнів і досягнення результативної партнерської взаємодії суб'єктів навчання; розвиток комунікативної, читацької та інформаційної компетентностей школярів на допрофесійному рівні.

Зазначається, що профілізація шкільної літературної освіти набуває практичної реалізації в змісті її варіативного компонента – курсах за вибором, диференціація яких на спеціальні й факультативні зумовлена специфікою дидактично-методичного призначення та умов реалізації. Розкривається специфіка проведення літературних спецкурсів, що визначається різноманітністю шляхів аналізу та інтерпретації художнього твору; урахуванням широкого культурологічного контексту в процесі вивчення літературно-мистецьких явищ; детальним оглядом літературно-мистецьких епох, художніх напрямів та індивідуальних стилів митців тощо; поглибленим опрацюванням теоретико-літературних джерел; оптимальним практикуванням біографічного підходу; розвитком образного, критичного мислення й умінь самостійної пізнавально-дослідницької діяльності старшокласників; упровадженням інноваційних технологій навчання; створенням навчальних проектів із мультимедійними презентаціями, підготовкою портфоліо, участю в літературних конференціях, «круглих столах», організацією науково-дослідницької роботи в Малій академії наук; організацією творчих зустрічей старшокласників із митцями та представниками гуманітарно-філологічних професій.

Отже, розвиток предметної методики в умовах профільного навчання підтверджує реалізацію диференційованого, особистісно орієнтованого й компетентнісного підходів, урахування культурологічної спрямованості шкільної літературної освіти.

Ключові тенденції розвитку новітньої методики навчання української літератури вказують на систематизацію змісту шкільної літературної освіти, методів і форм організації навчальної діяльності, досягнення очікуваних результатів, що забезпечується реалізацією концептів особистісно орієнтованої й компетентнісної парадигми навчання, використанням інформаційно-комунікаційних технологій й профілізацією як цілісної системи інтерсуб'єктної взаємодії учасників навчального процесу для формування компетентного учня-читача.

ВИСНОВКИ

У дисертації розвиток вітчизняної предметної дидактики розкривається як динамічний рух методичної думки, що характеризує основні чинники впливу в змістовому й формальному аспектах і водночас переконує в неминущості педагогічних ідей, проголошених ученими-методистами та просвітителами попередніх історичних епох і обстоюваних сучасними науковцями й учителями-словесниками.

Результати наукового пошуку підтвердили об'єктивність концептуальних вихідних положень дисертації та є підставою для таких висновків:

1. Аналіз проблеми дослідження показав, що у вітчизняному науковому дискурсі увага вчених-методистів здебільшого сконцентрована на розробленні змісту шкільної літературної освіти й висвітленні формальних аспектів його реалізації, і лише частково – на еволюції методичних ідей та підходів, однак без достатнього теоретичного обґрунтування їх. Проте ефективне розв'язання проблеми розбудови національної шкільної літературної освіти неможливе без ґрунтового аналізу, узагальнення та екстраполяції позитивного методичного досвіду минулого.

Становлення й розвиток методики навчання української літератури – це багатофакторний динамічний процес якісних змін у змісті, методах, формах і засобах навчання, критичний аналіз яких є важливим чинником стратегії сучасної шкільної літературної освіти, необхідною умовою наукового пізнання та ефективної шкільної практики.

2. Методологічною основою дослідження є філософсько-культурологічні, літературознавчі й психолого-педагогічні концепції, що мають помітний вплив на становлення та функціонування методичних теорій. Філософське підґрунтя сучасної шкільної літературної освіти зумовлює висвітлення основних аспектів педагогічної діяльності, яку вчені розглядають як філософію освіти, що розкриває загальні закономірності педагогічної теорії й практики та враховує можливість окреслення витоків основних напрямів розвитку методики навчання, зокрема й літератури.

У положеннях філософії освіти стверджується розвивальна функція навчання в контексті інтегративної функції освіти, яка має світоглядне значення та здійснюється на гуманістичних засадах діалогізму й толерантності у взаємостосунках, що зумовлює інтерсуб'єктний характер шкільного літературного навчання.

Гуманістичні тенденції інтеграційного характеру зміцнюються в культурологічному середовищі шкільної літературної освіти, виявляються в спрямованості до діалогової взаємодії суб'єктів навчання, у мистецькому й науковому контекстах, орієнтують на системну організацію освітнього простору, що має забезпечити сприятливі умови для формування ключових і предметної читацької компетентностей учнів як основи їхнього особистісного розвитку й запоруки успішної життєдіяльності.

Розвиток шкільної літературної освіти зумовлений спорідненістю з літературознавством, оскільки ґрунтується на його наукових надбаннях. Розглядаючи співвідношення літературознавчих і методичних ідей в аспекті ефективної взаємодії їх, зважаємо на поєднання в педагогічному процесі наукових і навчальних методів роботи на уроці літератури, що передбачає врахування літературознавчих концепцій у процесі вивчення мистецтва слова для розкриття їх впливу на методику навчання української літератури. У дослідженні враховано концептуальні ідеї щодо видів літературного аналізу, доцільних у шкільній практиці, а також основні положення психолінгвістичної теорії слова-образу О. Потебні, що орієнтує на системне вивчення художнього слова в кожному конкретному творі.

Для сучасної методики навчання літератури базове значення мають психолого-педагогічні теорії, що визначають механізми вікового й психічного розвитку особистості учня-читача, а також форми й умови успішної педагогічної реалізації їх. Доведено, що основоположними психолого-педагогічними концептами, які впливають на розвиток тенденцій предметної методики, є психологічні теорії формування знань і розумових дій учнів; концепція педагогічної дії, спрямованої на здійснення розвивального навчання й становлення особистості, здатної до самонавчання і саморозвитку; учення про вікові психофізіологічні характеристики школярів, зокрема щодо вікових особливостей художнього сприймання, а також ідеї гуманістичної психології в аспекті реалізації проблеми цілісного формування особистості, забезпечення особистісно орієнтованого й компетентнісного навчання на уроках української літератури.

3. Наукові здобутки вчених із проблем методології педагогічної науки й методики навчання літератури надають необхідний науковий інструментарій (категоріальний апарат, методи дослідження) для виконання визначених у роботі завдань. Як базову дефініцію, що позначає процес і результат нагромадження наукових знань про розвиток шкільної літературної освіти, пропонуємо поняття «тенденції розвитку методики навчання літератури». Тенденції предметної дидактики розуміємо як сукупність якісних змін в її змісті, методах, прийомах і організаційних формах у конкретний історичний період. Авторська інтерпретація цієї дефініції не претендує на вичерпність її трактування, однак є основою для подальшого розроблення категоріального апарату предметної методики.

4. На основі аналізу наукових джерел у контексті суспільно-політичних й культурно-освітніх детермінант запропоновано та обґрунтовано періодизацію розвитку предметної методики, що передбачає шість етапів, кожен із яких вирізняється характерними особливостями: 1) період становлення предметної методики, пов'язаний із появою перших книг і шкіл (часи Київської Русі та Галицько-Волинського князівства); 2) гуманістичний період розвитку методики літератури (литовсько-польська доба); 3) духовно-просвітницький період розвитку методики літератури (козацько-гетьманська доба); 4) період системного розвитку предметної дидактики (від часів зруйнування Гетьманщини і до початку XX ст.); 5) розвиток літературної освіти в умовах функціонування радянської школи (від початку XX ст. і до кінця 80-х рр. XX ст.); 6) розвиток методики літератури в умовах утвердження національної школи (від кінця 80-х рр. XX ст. й донині).

У дослідженні вмотивовано кореляцію етапів розвитку предметної методики з конкретними історичними періодами національного культурного розвитку, у яких акумульовано цінності українського виховного ідеалу.

5. Ретроспективний аналіз вітчизняної педагогічної теорії, методичної думки й шкільної практики навчання літератури від часу зародження та до другої половини XIX ст. засвідчив утвердження гуманістичних ідей шкільного навчання, що успішно позначилося на процесі формування

інтелектуальних здібностей і моральних якостей учнів, зміцненні зв'язку завдань шкільної літературної освіти з особистісними й суспільними інтересами.

Розкрито вагомий внесок у розвиток української методики літератури прогресивних діячів національної культури й науки XIX – початку XX століття. Об'єктивний аналіз творчих здобутків митців підтвердив органічне поєднання естетичних принципів і педагогічних ідей, а також дав змогу виявити основні тенденції розвитку шкільної літературної освіти в означений період. З'ясовано, що прогресивні методичні ідеї провідників української духовності мають важливе значення для розвитку предметної методики, зокрема щодо структурування змісту програмового матеріалу; необхідності врахування вікових особливостей школярів; популяризації ідей розвивального навчання, його диференціації, зокрема щодо поєднання індивідуальних і групових форм роботи; вироблення вмінь самостійної діяльності; розвитку творчих здібностей і формування ціннісних орієнтацій учнів-читачів. Методичні напрацювання прогресивних діячів вітчизняної культури й науки знайшли послідовний розвиток у сучасній шкільній літературній освіті, зокрема в аспекті її демократизації й гуманізації, культурологічної спрямованості, структуруванні змісту, методів і форм навчання, його особистісно орієнтованого, компетентнісного підходів та екзистенційної наповненості.

У науковій роботі враховано педагогічні напрацювання вітчизняних і зарубіжних учених, у яких розкрито ключові проблеми шкільної літературної освіти на різних етапах її розвитку як у змістовому, так і в діяльнісному аспектах.

6. Узагальнення прогресивних надбань шкільної літературної освіти в Україні у 20–40-х рр. XX ст. дало змогу виявити особливості української методичної думки, яка виразно характеризувалася суперечностями як у змісті літературної освіти, зумовленими новими соціально-суспільними реаліями, так і у формах педагогічної роботи, що пояснювалося активними пошуками нових методів і прийомів організації навчальної діяльності. Доведено, що в період демократизації національної школи вирізнялися такі тенденції в розвитку методики навчання літератури: утвердження людинотворчої функції літератури й виховної ролі шкільної літературної освіти; культурологічна спрямованість шкільного літературного навчання; орієнтація на вивчення української літератури у взаємозв'язках із творами зарубіжних письменників; структуризація змісту шкільної літературної освіти, удосконалення навчальних програм з літератури; послідовна систематизація шкільного курсу української літератури; посилення психологічного компонента уроку літератури; соціологізація шкільного вивчення художнього твору; інтелектуалізація навчального процесу на уроках літератури; вивчення художнього твору на основі цілісного сприйняття й глибокого осмислення з урахуванням особливостей його змісту й форми; активізація пізнавальної активності учнів-читачів, розвиток їхнього

самостійного мислення; запровадження діяльнісного підходу до вивчення літератури; пропагування практичних методів вивчення літератури (переказ художнього твору, літературні порівняння, висловлення учнями особистих вражень прочитаного, ігрові форми навчання); формування в учнів умінь свідомого засвоєння знань і розвиток їхніх навчальних умінь; зв'язок літературних знань із практичним досвідом школярів.

7. Доведено, що методичні надбання попереднього періоду мали фундаментальне значення для розвитку предметної дидактики у 50–60-ті рр. ХХ ст., для якої характерним було: посилення науковості уроку літератури; опрацювання навчального матеріалу з урахуванням вікових особливостей учнів-читачів; вивчення художнього твору в літературознавчому аспекті; розгляд художніх творів в єдності змісту й форми, думки і почуття; врахування родової й жанрової специфіки літератури; диференціація етапів вивчення художнього твору (вступні заняття, читання тексту, засвоєння його змісту, аналіз твору, підсумкові заняття); посилення ролі виразного читання художнього твору як дієвого засобу його інтерпретації; утвердження принципу творчої активності учнів як діяльних учасників навчального процесу; активізація групових форм навчальної діяльності на уроці літератури; оцінювання навчальних досягнень учнів як фактор підвищення якості літературної освіти; зміцнення взаємозв'язків суміжних наук; розуміння методики літератури як науки, кваліфіковане оволодіння якою забезпечує успішне шкільне літературне навчання.

Продуковані попередниками теоретико-методичні ідеї увиразнилися в середині ХХ ст. і стали міцною основою для активного розвитку методичних новацій у 70–80-х рр.

8. З'ясовано, що дореформений період розвитку вітчизняної методичної думки (1970–1984) позначений помітними пошуками вчених і вчителів-словесників у змістовому й процесуальному напрямках шкільної літературної освіти, що виявлялося в проголошенні ідеї гуманізації навчально-виховного процесу; активізації процесу розроблення шкільних програм і підготовки підручників української літератури на засадах науковості й розвивального навчання; зміцненні психологічних і культурологічних основ шкільного навчання літератури, його світоглядного характеру; формуванні теорії уроку літератури (різні класифікації); удосконаленні методики вивчення художнього твору й теорії літератури; актуалізації взаємодії емоційно-чуттєвого й раціонально-пізнавального компонентів вивчення художнього твору; уточненні й поглибленні характеристики етапів вивчення художнього твору (підготовка учнів до сприймання твору, читання твору, аналіз прочитаного, підсумкові заняття); поширенні традиційних шляхів аналізу художнього твору; посиленні уваги до образної системи твору й художньої майстерності письменника; розробленні питання психології читання й розуміння художнього твору, специфіки виразного читання; дослідженні проблеми розвитку самостійності й творчої активності учнів, активізації суб'єктного фактора їхньої

пізнавальної діяльності; розробленні системи навчальних завдань для цілеспрямованого розвитку мислення учнів-читачів; актуалізації проблеми естетичного виховання школярів засобами художнього слова.

9. Визначено, що в умовах останньої освітньої реформи радянської школи (1984–1991) розвиток методики навчання української літератури характеризується вдосконаленням навчальних програм і підручників української літератури; поглибленням теорії уроку літератури; посиленням уваги до психолого-педагогічних умов продуктивного навчання літератури; активізацією ідеї формування читацьких умінь і навичок, а також мовленнєвих умінь учнів; широким практикуванням різних шляхів літературного аналізу (послідовний, пообразний, проблемно-тематичний й комплексний), що здійснюються з урахуванням родової й жанрової специфіки художніх творів; розробленням системи навчальних завдань (за змістом і способами дій, за складністю й формами навчання); зростанням інтересу до пошуково-пізнавальної діяльності учнів, організації їхньої самостійної роботи; поглибленням інтеграції гуманітарних наук; введенням елементів технологізованого навчання літератури; активним запровадженням нетрадиційних форм навчання (урок-звіт, урок-концерт, урок-конференція тощо); піднесенням ролі вчителя в організації розвивального навчання; удосконаленням форм і методів опитування учнів та оцінювання їхніх предметних знань і вмінь.

10. Оновлення національної школи в роки проголошення незалежності України характеризувалося активізацією процесу розроблення державних стандартів якості мовно-літературної освіти, докорінною перебудовою змісту шкільної літературної освіти та обґрунтуванням її концептуальних засад.

З'ясовано, що в період 1991–2000 рр. окреслилися такі тенденції розвитку методики навчання української літератури, як оновлення навчальних програм на засадах національного виховання; варіативність змісту літературної освіти школярів; культурологічна спрямованість шкільного курсу літератури; актуалізація проблеми формування естетичної свідомості учнів-читачів, розуміння літератури як явища мистецтва; упровадження ідей рецептивної естетики в шкільну практику ідейно-художнього аналізу твору; розподіл змісту й форм самостійної роботи учнів за рівнем складності; увиразнення проблеми фахової кваліфікації вчителя-словесника та його виховної функції в школі.

Доведено, що методичні пошуки шляхів і засобів ефективного літературного навчання періоду рубежу віків зорієнтовані на розроблення не лише змістового, а й формального аспекту шкільної освіти, засвідчили прагнення провідних фахівців сформувати навчальні моделі з оптимальним для конкретної пізнавальної ситуації поєднанням мети, змісту, методів і форм та очікуваного результату.

11. Розвиток методики навчання української літератури на початку XXI ст. визначається сукупністю основних тенденцій, сформованих упродовж другої половини минулого століття. Реформування сучасної шкільної

літературної освіти суттєво впливає на методичну систему, оскільки передбачає переосмислення цілей і результатів освіти, модернізацію її змісту, що супроводжується процесами стандартизації, реалізацією ідей особистісно орієнтованого, профільного навчання, упровадженням компетентнісного підходу, інформатизацією й технологізацією навчального процесу на уроках української літератури.

Підтверджено, що в сучасній предметній методиці актуальною залишається проблема систематизації не лише змісту навчального матеріалу, а й способів його засвоєння, зокрема формування навчальних умінь учнів, що сприяє їхньому особистісному розвитку. Активними складниками навчального процесу на уроках української літератури є його форми, системне застосування яких реалізується шляхом поєднання фронтальних, індивідуально-групових і колективних видів учнівської роботи, традиційних та інноваційних, наукових і навчальних методів навчання, що забезпечує інтерсуб'єктний характер учнівської діяльності на уроці української літератури.

Однією з ключових тенденцій розвитку національної шкільної освіти, зокрема й літературної, визначено стандартизацію її змісту, що передбачає системне програмування предметного матеріалу й необхідного рівня літературної підготовки учнів-читачів, охоплює процес і результат конкретних навчальних операцій, проведення яких забезпечує засвоєння предметних знань з української літератури й формування читацької компетентності учнів, сприяє ефективній реалізації ідей особистісно орієнтованого й компетентнісного навчання на уроках літератури. Констатовано, що в сучасній шкільній освіті унормовано параметри її взаємопов'язаних аспектів – змістового й формального, тому стандартизація (регламентація) одного з них неодмінно визначає характеристики іншого, що свідчить про розвиток шкільної літературної освіти в процесуальному напрямі. Стандартизація змісту шкільної літературної освіти та державних вимог щодо її якості сприяє особистісному формуванню учнів-читачів. З'ясовано, що в стандартизованому сучасному шкільному курсі української літератури помітною є стійка тенденція щодо добору змістовних і високохудожніх творів позитивного життєствердного характеру й гуманістичного спрямування.

Реформування сучасної вітчизняної шкільної літературної освіти стверджує домінанту особистісно орієнтованого навчання, пріоритетними чинниками якого є ідея гуманізації освіти й принципи розвивального навчання, спрямовані на задоволення індивідуальних потреб учнів і розвиток їхніх суб'єктних можливостей у процесі активного пізнання й міжсуб'єктної комунікації. Аргументовано, що особистісно орієнтоване навчання на уроках української літератури, яке сприяє активізації суб'єкт-суб'єктних відносин між учасниками навчального процесу, реалізації діяльнісного підходу до його організації й формуванню ключових і предметної читацької

компетентностей учнів, є виразною тенденцією розвитку сучасної шкільної літературної освіти.

Виокремлено компетентнісну спрямованість шкільного літературного навчання як одну із тенденцій його розвитку. Засвідчено, що компетентнісно орієнтоване шкільне літературне навчання передбачає зміщення акцентів із накопичення надлишкового обсягу знань про художню літературу, її історію й теорію на цілеспрямоване формування в учнів предметної читацької компетентності та їхній особистісний розвиток. Подано визначення поняття «читацька компетентність» як інтегрованого компонента навчальних досягнень учнів, сукупності основних усвідомлених учнями знань, умінь і навичок, передбачених конкретною літературою темою й шкільним курсом літератури загалом, системи ціннісно-світоглядних орієнтацій, сформованих на матеріалі програмових художніх творів, а також здатності учнів до цільового осмисленого застосування предметних знань, набутих умінь і способів діяльності в нових навчальних і життєвих ситуаціях.

Доведено, що однією з тенденцій розвитку світового освітнього процесу, яка переконливо утвердилася в сучасній вітчизняній предметній методиці, є запровадження інформаційно-комунікаційних технологій як важливого чинника підвищення ефективності навчання української літератури. З'ясовано, що використання ІКТ надає шкільному вивченню української літератури особистісної зорієнтованості, пізнавальної та емоційної насиченості, активізує різні види навчальної діяльності учнів, які передбачають наявність фундаментальних знань із літератури й базових знань з інформатики, тобто комплексну реалізацію предметних компетенцій учнів-читачів, а саме загальнокультурної, власне читацької, комунікативно-мовленнєвої та інформаційно-комунікаційної. Такий підхід до літературного навчання сприяє розвитку в учнів креативного мислення, виявлення індивідуальних здібностей і розвиває читацький інтерес до творів художнього мистецтва.

Ефективний розвиток читацької компетентності учнів забезпечує профілізація навчання, мета якої – засвоєння змісту літературної освіти з адаптацією до індивідуальних інтелектуально-психологічних особливостей, інтересів і нахилів школярів. Наголошено, що орієнтація на диференціацію й варіативність змісту шкільної літературної освіти, методів навчальної роботи обумовлює запровадження профільного навчання, яке визначається однією з основних тенденцій розвитку предметної дидактики.

Аргументовано, що вивчення української літератури як профільного навчального предмета забезпечує поглиблення предметних знань учнів, сприяє формуванню світоглядних компетенцій у сфері художньої культури, удосконаленню вмінь аналізу та інтерпретації художнього твору у філософсько-культурологічному контексті, а також впливає на професійну орієнтацію старшокласників у галузі майбутніх гуманітарних спеціальностей.

Обґрунтовано, що ключові тенденції сучасного етапу розвитку методики навчання української літератури стосуються системного й

компетентнісного підходів до навчання, його особистісно орієнтованої спрямованості, взаємодії змістового й формального аспектів розвивального навчання, теорії та практики літературного аналізу й уроку літератури загалом, інтеграції знань і вмінь, профілізації старшої школи та використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

12. У дисертаційній роботі вперше цілісно висвітлено процес становлення й розвитку предметної методики, глибоко розглянуто й усвідомлено динаміку педагогічних явищ, визначено та схарактеризовано тенденції розвитку методики навчання української літератури відповідно до суспільно-політичних і соціально-культурних умов на різних історичних етапах, актуалізовано прогресивні теоретико-методичні здобутки, аргументовано їх неминущу значущість і важливість урахування в сучасному процесі навчання української літератури в загальноосвітніх навчальних закладах.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми розвивальної спрямованості предметної дидактики й відкриває нові можливості актуалізації продуктивних методичних і міжнаукових надбань у змісті й процесі сучасної теорії та практики навчання української літератури.

Подальшого вивчення потребують питання розширення й поглиблення прогресивних тенденцій розвитку методики навчання української літератури, зокрема щодо розроблення змісту, форм і методів навчання літератури в новій українській школі, методології педагогічної та учнівської взаємодії в навчальному процесі.

Перспективними напрямками подальшого наукового пошуку також можуть бути дослідження проблем методики навчання української літератури у вищих навчальних закладах та окреслення тенденцій розвитку її категоріального апарату.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковано основні наукові результати дисертації

Монографії

1. Яценко Т. О. Тенденції розвитку методики навчання української літератури в загальноосвітніх навчальних закладах (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.): монографія. Київ: Пед. думка, 2016. 360 с.
2. Теоретико-методичні засади вивчення літературних курсів за вибором у профільній школі: монографія; за заг. ред. Т. О. Яценко. Київ: Пед. думка, 2012. 200 с.

Публікації в наукових фахових виданнях України

3. Яценко Т. О. Формування читацьких компетентностей учнів як важлива складова професійної підготовки майбутнього вчителя

- літератури. *Науковий вісник Миколаївського держ. ун-ту*: зб. наук. пр. Миколаїв: МДУ, 2007. С. 110-117. Вип. 19: Педагогічні науки.
4. Яценко Т. О. Формувати компетентного читача. *Українська мова і література в школі*. 2008. № 6. С. 20-22.
 5. Яценко Т. О. До проблеми вивчення літератури в умовах профільного навчання. *Педагогічна освіта: теорія і практика*: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2009. С. 182-186. Вип. 3.
 6. Яценко Т. О. Формування читацької компетентності учнів як головна проблема шкільного літературного навчання. *Наукові записки*: зб. наук. пр. / М-во освіти та науки України, Ніжинський держ. ун-т ім. Миколи Гоголя. Ніжин: в-во НДУ ім. М. Гоголя, 2009. № 1. С. 69-71 (Серія «Психолого-педагогічні науки»).
 7. Яценко Т. О. Літературні курси за вибором як важливий компонент профільного навчання. *Українська мова і література в школі*. 2009. № 3. С. 21-23.
 8. Яценко Т. О. Формування компетентного читача в умовах профільного навчання. *Українська мова й література в школі*. 2010. № 8. С. 46-48.
 9. Яценко Т. О. Рівень сформованості читацької компетентності учнів як важлива умова вибору філологічного профілю у старшій школі. *Педагогічна освіта: теорія і практика*: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. І. Огієнка. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори- 2006», 2010. Вип. 1. С. 94-97.
 10. Яценко Т. О. Методичні орієнтири сучасної шкільної літературної освіти. *Українська мова і література в школі*. 2011. № 5. С. 15-16.
 11. Яценко Т. О. Екзистенціальні особливості поглибленого вивчення української літератури в умовах профільного навчання. *Теоретична і дидактична філологія*: зб. наук. пр.; за заг. ред. Г. Л. Токмань. К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2011. Вип. 9. С. 144-148.
 12. Яценко Т. О. Компетентнісно орієнтована шкільна літературна освіта: до проблеми впровадження. *Теоретична і дидактична філологія*: зб. наук. пр. Переяслав-Хмельницький: ФОП Лукашевич, 2012. Вип. 13. С. 54-58.
 13. Яценко Т. О. Формування компетентного читача на уроках української літератури в основній школі. *Українська мова і література в школі*. 2012. № 5. С. 8-10.
 14. Яценко Т. О. Естетична спрямованість шкільного курсу української літератури. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2013. № 5. С. 29-31.
 15. Яценко Т. О. Етапний характер становлення методичної думки. *Українська мова і література в школі*. 2013. № 6. С. 40-44.
 16. Яценко Т. О. Філософські впливи на українську методику навчання літератури. *Українська мова і література в школі*, 2013. № 2. С. 19-23.

17. Яценко Т. О. Шкільна літературна освіта за новими стандартами. *Українська мова і література в школі*. 2013. № 8. С. 20-23.
18. Яценко Т. О. Культурологічний контекст розвитку методики навчання літератури. *Педагогіка і психологія: Вісник НАПН України*. 2013. № 3. С. 51-56.
19. Яценко Т. О. Внесок українських діячів культури та освіти другої половини XIX – початку XX ст. у розвиток методичної науки. *Українська мова і література в школі*. 2014. № 7. С. 27-31.
20. Яценко Т. О. Напрями розвитку педагогічної теорії та її вплив на методику викладання української літератури в загальноосвітніх навчальних закладах другої половини XX – початку XXI ст.. *Феномен вченого-педагога Ніли Волошиної: національний та регіональний виміри*: мат. II Всеукр. Волошинських читань, 10-11 квіт. 2014 р, м. Кам'янець-Подільський / М-во освіти та науки України, Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський, 2014. С. 214-219.
21. Яценко Т. О. Наукова творчість П. К. Волинського, Т. Ф. Бугайко та Ф. Ф. Бугайка в контексті розвитку методики навчання української літератури 40-50-х рр. XX ст.. *Наукові записки: зб. наук. пр.*. Ніжин: в-во НДУ ім. М. Гоголя, 2014. № 3. С. 235-240. (Серія «Психолого-педагогічні науки»).
22. Яценко Т. О. Особливості розвитку методики навчання літератури на початковому етапі. *Українська мова і література в школі*. 2014. № 5. С. 24-29.
23. Яценко Т. О. Особливості розвитку національної шкільної літературної освіти 20-40-х рр. XX ст.. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка*. Чернігів: ЧНПУ, 2014. Вип. 120. С. 219-223. (Серія «Педагогічні науки»).
24. Яценко Т. О. Періодизація розвитку методики літератури як галузі наукового знання. *Українська мова і література в школі*. 2014. № 4. С. 31-35.
25. Яценко Т. О. Основні тенденції становлення та розвитку методики навчання літератури в школі радянського періоду (20-30 рр. XX ст.). *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету ім. Павла Тичини*; гол. ред. М. Т. Мартинюк / М-во освіти та науки України, Уманський держ. ун-т ім. Павла Тичини. Умань: ФОП Жовтий О. О., 2015. Вип. 1. С. 448-456.
26. Яценко Т. О. Тенденції розвитку шкільної літературної освіти в Україні дореформеного періоду (1970-1984 рр.). Частина I. *Українська мова і література в школі*. 2015. № 1. С. 24-29.
27. Яценко Т. О. Тенденції розвитку шкільної літературної освіти в Україні дореформеного періоду (1970-1984 рр.). Частина II. *Українська мова і література в школі*. 2015. № 2. С. 25-30.

28. Яценко Т. О. Особливості розвитку методики навчання української літератури в період національного відродження. *Педагогічна освіта: теорія і практика*: зб. наук. пр. // М-во освіти та науки України, Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. І. Огієнка. Кам'янець-Подільський, 2015. Вип. 19. С. 173-178.
29. Яценко Т. О. Інформаційно-комунікаційне забезпечення процесу вивчення української літератури в школі. *Наукові записки*: зб. наук. пр. / М-во освіти та науки України, Ніжинський держ. ун-т ім. Миколи Гоголя. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2016. № 3. С. 235-240. (Серія «Психолого-педагогічні науки»).
30. Яценко Т. О. Інформаційно-комунікаційні технології в системі шкільної літературної освіти: теоретико-методичний огляд. *Вісник Чернігівського нац. пед. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка*: зб. наук. пр. Чернігів, ЧНПУ, 2016. Вип. 139. С. 144-150. (Серія «Педагогічні науки»).
31. Яценко Т. О. Особистісно орієнтоване навчання як закономірна тенденція розвитку сучасної шкільної літературної освіти. *Теоретична і дидактична філологія*: зб. наук. пр. / М-во освіти та науки України, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди. Переяслав-Хмельницький: ФОП «Домбровська Я. М.», 2016. Вип. 23. С. 64-72. (Серія «Педагогіка»).

Публікації в зарубіжних періодичних фахових виданнях

32. Yatsenko Tamila. Current Phase Preconditions of Developing Methodology for teaching literature. *The Advanced Science Journal (USA)*. 2013. № 10. P. 42-45.
33. Yatsenko Tamila. The Ukrainian School Vocational Literature Education Realities and Perspectives. *Oxford Journal of Scientific Research*. 2015. № 1 (9) (January-June). P. 597-603.
34. Яценко Т. О. Сучасні підходи до шкільної літературної освіти. *Рідна мова: кварталник українського учительського товариства у Польщі*. 2013. № 20. С. 40-44.
35. Яценко Т. О. Літературознавчі передумови розвитку сучасної методики навчання літератури в загальноосвітніх навчальних закладах України. *Science and Education a New Dimension: Pedagogic and Psychology* / [Budapest]. 2013. № 9. С. 159-166.
36. Яценко Т. А. Технологизированное обучение по литературе как тенденция развития современного образования. *Science and Education a New Dimension: Pedagogy and Psychology* / [Budapest]. 2014. № 16. P. 146-149.
37. Яценко Т. А. Профилизация как тенденция современного школьного литературного образования в Украине. *Вестник Актыбинского регионального государственного университета имени К. Жубанова*. 2014. № 2. С. 75-78.

38. Яценко Т. А. Педагогические технологии в системе современного школьного литературного образования Украины. *Филологические науки. Вопросы теории и практики: научно-теоретический и прикладной журнал*. Тамбов: Грамота, 2014. № 6. Ч. I. С. 217-220.

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації

Публікації апробаційного характеру у фахових виданнях України

39. Яценко Т. А. Стандартизация как фактор модернизации обучения литературы в школе. *Материалы IX Европейского научно-практического конгресса психологов и педагогов «Science»*, 27 декаб. 2013 г. г. Киев. Киев: [б. и.], 2013. С. 38-42.
40. Яценко Т. О. Компетентнісна спрямованість шкільної літературної освіти. *Досягнення соціально-гуманітарних наук в сучасній Україні: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнародною участю*, 26 квітня 2013: у 4-х част. Сімферополь-Дніпропетровськ: ТОВ «Інновація», 2013. Ч. I. С. 122-125.
41. Яценко Т. О. Компетентнісне навчання літератури як тенденція розвитку сучасної шкільної освіти. *Професіоналізм педагога в контексті Європейського вибору України: якість освіти – основа конкурентоспроможності майбутнього фахівця: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конференції*, м. Ялта, 26-27 вересня 2013 р. Ялта: РВНЗ КГУ, 2013. Ч. I. С. 115-118.
42. Яценко Т. О. Стандартизація змісту літературної освіти як фактор її якості. *Педагогічні традиції та інновації в сучасному освітньому просторі: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Мукачеве, 23 листопада 2013 р.: у 2-х част. Мукачеве-Дніпропетровськ: ТОВ «Інновація», 2013. Ч. II. С. 122-125.*
43. Яценко Т. О. Культурологічні орієнтири навчання літератури в школі. *Придніпровські соціально-гуманітарні читання: матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнародною участю*, 22 лютого 2013 р.: у 6-ти част. Дніпропетровськ: ТОВ «Інновація», 2013. Ч. 3. С. 136-139.
44. Яценко Т. О. Орієнтири методики навчання української літератури в ЗНЗ наприкінці XX – початку XXI ст.. *Інноваційні освітні технології національно-патріотичного виховання дітей та молоді на уроках в загальноосвітніх навчальних закладах та в позашкільній діяльності: матеріали Всеукр. наук. конф. з міжнародною участю*, с. Щасливе Бориспільського району Київської обл., 6 червня 2013. Київ, 2013. С. 94-97.
45. Яценко Т. О. Розвиток теорії та практики навчання літератури в умовах становлення новітньої української школи. *Вітчизняна філологія: теоретичні та методичні аспекти вивчення: зб. наук. пр. / М-во освіти та науки України, Черкаський ун-т ім. Б. Хмельницького. Черкаси: вид. Чабаненко Ю. А., 2015. Вип. 5. С. 104-112.*

Публікації апробаційного характеру в зарубіжних фахових виданнях

46. Яценко Т. А. Развитие читательской компетентности учащихся в условиях профильного обучения. *Инновация, качество образования и развития*: сб. мат. I междунар. науч. конф., г. Баку, 9-11 ноябр. 2010 г. [под общ. ред. проф. А. Д. Заманова]. Баку, 2010. С. 240-243.
47. Яценко Т. А. Развитие литературной компетентности учеников в процессе изучения художественной национальной литературы в общеобразовательных школах Украины. *Личность и общество: актуальные проблемы педагогики и психологии*: материалы заоч. междунар. науч.-практ. конференции, 27 ноября 2012 г. Новосибирск: СибАК, 2012. Часть I. С. 36-44.
48. Яценко Т. А. Устойчивые тенденции развития методики преподавания литературы. *Новейшие аспекты научных исследований начала XXI века*: сб. науч. трудов; под общ. ред. О. П. Чигишевой. Ростов-на-Дону: Научное сотрудничество, 2013. Часть 5. С. 81-92.
49. Яценко Т. А. Компетентностный подход как фактор модернизации школьного литературного образования. *Литература и медийная сферы России: традиции и современность*: материалы Всерос. науч.-практ. конф. с международным участием, март 2013 г. / Шадринский гос. пед. ин-т [отв. ред. Н. Ю. Ланцевская]. Шадринск: ШГПИ, 2013. С. 430-438.
50. Яценко Т. А. Тенденции развития методики обучения литературы в общеобразовательных учебных заведениях Украины. *Научная дискуссия: вопросы педагогики и психологии*: материалы Международ. науч.-практ. конф., г. Москва, 5 августа 2013 г. [ред. кол. М. В. Васильева и др.]. Москва: Планета, 2013 г. С. 43-50.
51. Яценко Т. А. Идея профилизации в системе школьного литературного образования в Украине. *Science of future*: Материалы 14-го Международ. науч.-практ. конгресса педагогов и психологов, Чехия, г. Прага, 8 мая 2014 г. Прага, 2014. С. 99-105.
52. Яценко Т. А. Стандартизация литературного образования в условиях модернизации украинской национальной школы. *Инновация, качество образования и развития*: сборник материалов III Международной научной конференции, г. Баку, 11-13 июня 2014 г. [под общ. ред. проф. А. Д. Заманова]. Баку, 2014. С. 224-227.

**Наукові праці, що додатково відображають
наукові результати дисертації**

53. Яценко Т. А. Формирование компетентного читателя – методический ориентир современного школьного литературного образования. *Чтение как искусство: герменевтический аспект*: коллективная монография [сост. и науч. ред. Е. О. Галицких]. Киров: Изд-во ООО «Радуга-ПРЕСС», 2013. С. 392-399.
54. Яценко Т. О. Компетентнісний підхід – актуальний орієнтир розвитку сучасної літературної освіти. *Актуальні проблеми філології та*

- перекладознавства*: зб. наук. пр. Хмельницький: ХНУ, 2007. Ч. II. Вип. 3. С. 315-317.
55. Яценко Т. О. Особливості розвитку методики навчання літератури на сучасному етапі. *Scripta manent*: ювілей. зб. наук. пр.: [на пошану професора Ганни Токмань з нагоди її 60-річчя]. К.: ІППК НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. С. 229-237.
56. Яценко Т. О. Процес підручникотворення з української літератури: історико-методичний огляд. *Українська мова і література в школі*. 2017. № 2. С. 32-35.
57. Яценко Т. О. Читацька компетентність як ключове поняття сучасної методики викладання української літератури в школі. *Таврійський вісник освіти*: Науково-методичний журнал. № 4. Херсон, 2007. С. 34-42.
58. Яценко Т. О. Формування читацької компетентності учнів: Методична «мода» чи вимога часу. *Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах*. 2008. № 7-8. С. 82-90.
59. Яценко Т. О. Компетентнісні аспекти вивчення української літератури в основній школі. *Нова педагогічна думка: науково-методичний журнал*. Рівне: Рівненський обласний ін-т після диплом. пед. освіти, 2008. № 4. С. 177-179.
60. Яценко Т. О. Курси за вибором як пріоритетний засіб поглибленого вивчення літератури в профільній школі. *Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах*. 2010. № 9 С. 88-92.
61. Яценко Т. О. Розвиток читацької компетентності учнів в умовах профільного навчання. *Література. Діти. Час: Вісник Центру дослідження літератури для дітей та юнацтво*: зб. наук. пр. Вип. 1. Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, Львів, 2011. С. 132-136.
62. Яценко Т. О. Вивчення модернізму як мистецького явища на заняттях літературного спецкурсу. *Наукові записки*: зб. наук. пр. [за заг. ред. проф. Є. І. Коваленко]. Ніжин: в-во НДУ ім. М. Гоголя, 2011. № 5. С. 137-140. (Серія «Психолого-педагогічні науки»).
63. Літературні курси за вибором в умовах профільного навчання: 10 (11) класи: зб. програм; відпов. за випуск Т. О. Яценко. Київ: Пед. думка, 2011. 88 с.
64. Яценко Т. О. Вивчення літератури модернізму в старшій школі: метод. посіб. Тернопіль: Підручники і посібники, 2013. 144 с.

АНОТАЦІЇ

Яценко Т. О. Тенденції розвитку методики навчання української літератури в загальноосвітніх навчальних закладах (друга половина ХХ – початок ХХІ століття). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська література). –Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ, 2017.

У дисертації висвітлено становлення й тенденції розвитку методики навчання української літератури як системи наукового знання, процес функціонування якої супроводжується еволюцією наукового змісту методичних знань і продуктивним використанням їх у шкільному літературному навчанні. З'ясовано сутність поняття «тенденції розвитку методики навчання української літератури», яке трактується як системна сукупність якісних змін у змісті, методах і формах, що є характерними для предметної дидактики конкретного історичного періоду. Розкрито філософсько-культурологічні, літературознавчі й психолого-педагогічні фактори впливу на розвиток шкільної літературної освіти в різні історичні часи. Запропоновано періодизацію предметної методики з урахуванням культурно-історичних, соціально-політичних і педагогічних чинників. Проаналізовано внесок прогресивних діячів освіти і культури різних періодів у формування української методичної думки. Окреслено здобутки й суперечності методики навчання літератури в радянський період і в умовах утвердження національної школи. Визначено й схарактеризовано основні тенденції розвитку методики навчання української літератури другої половини XX – початку XXI ст. На основі системного аналізу методичних надбань вітчизняної предметної методики в різні історичні періоди, як у змістовому, так і в процесуальному аспектах засвідчено тенденційний характер її розвитку.

Ключові слова: методика навчання, українська література, загальноосвітні навчальні заклади, тенденція, шкільна літературна освіта, системний підхід, стандартизація шкільної літературної освіти, особистісно орієнтоване навчання, компетентісна парадигма шкільної літературної освіти, інформаційно-комунікаційні технології навчання, профілізація шкільної літературної освіти, аналіз художнього твору, учень-читач, читацька компетентність.

Яценко Т. А. Тенденции развития методики обучения украинской литературы в общеобразовательных учебных заведениях (вторая половина XX – начало XXI века). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика обучения (украинская литература). –Киевский университет имени Бориса Гринченко, Киев, 2017.

В диссертации освещены становление и тенденции развития методики обучения украинской литературы как системы научного знания, процесс функционирования которой сопровождается эволюцией научного содержания методических знаний и продуктивным их использованием в школьном литературном обучении. Раскрыто сущность понятия «тенденции развития методики обучения украинской литературы» как системной

совокупности качественных изменений в содержании, методах и формах, характерные для предметной дидактики конкретного исторического периода. Обоснованы философско-культурологические, литературоведческие и психолого-педагогические аспекты развития школьного литературного образования на разных исторических этапах. Предлагается периодизация предметной методики с учетом культурно-исторических, социально-политических и педагогических факторов. Проанализирован вклад прогрессивных деятелей образования и культуры разных исторических периодов в формирование отечественной методической мысли. Проанализированы достижения и противоречия методики обучения украинской литературы в советский период и в условиях утверждения национальной школы. Определены и охарактеризованы основные тенденции развития методики обучения украинской литературы второй половины XX – начала XXI века. На основе системного анализа методических достижений отечественной предметной методики в разные исторические периоды, как в содержательном, так и в процессуальном аспектах подтверждено тенденциозный характер ее развития.

Ключевые слова: методика обучения, украинская литература, общеобразовательные учебные заведения, тенденция, школьное литературное образование, системный подход, стандартизация школьного литературного образования, личностно ориентированное обучение, компетентностная парадигма школьного литературного образования, информационно-коммуникационные технологии обучения, профилизация школьного литературного образования, анализ художественного произведения, ученик-читатель, читательская компетентность.

Yatsenko T. A. The Tendencies of Development of Methods of Teaching the Ukrainian Literature in Secondary Schools (Second Half of XX – Beginning of XXI Century). – The manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of the doctor of pedagogical Sciences, specialty 13.00.02 – theory and methods of teaching (The Ukrainian literature). – Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, 2017.

The thesis deals with the formation and tendencies in development of methods of teaching Ukrainian literature as a system of scientific knowledge, the operation of which is accompanied by the evolution of the scientific content of the methodological knowledge and its productive use in the school literary teaching.

The interpretation of the term «development trends of methods in teaching the Ukrainian literature» is proposed, which is defined as a systematic complex of qualitative changes in the content, methods and forms, which are characteristic of the subject didactics of the specific historical period and leading scientists of the education.

Philosophical and cultural, literary, psychological and pedagogical factors of the influence on the development of school literary education different historical periods are solved. The periodization of the subject methodology considering cultural-historical, socio-political and pedagogical factors is proposed for the first

time. The contribution of the progressive leaders of education and culture in various periods during the formation of the Ukrainian methodical ideas is considered.

There's a review of progressive achievements of scientists-methodologists of 50-60s and the pre-reform period of methods development in teaching literature (70s-early 80s) that was of fundamental importance for the further development of methods in teaching the Ukrainian literature, namely: adoption of the principle of students' creative activity as active participants in the educational process; strengthening of the literary aspect in literature teaching; the examination of art works based on the principles of unity of form and content; differentiation of stages in learning the artistic works; approval of the traditional and current ways of analysis of the literary work; the actualization of the problem of aesthetic education by means of artistic expression.

It is certified the performance development of methodical ideas during school reform (80s-early 90-ies of the XXth century) in particular regarding the priority of ideas of developmental education; the development of typology of literature lessons; the analysis of the structural elements of the work; the problem of studying the art of the word; the unity of the substantial and formal aspects of the learning process; the interdisciplinary connections.

We characterize the conditions and directions of methods in teaching the Ukrainian literature development during the period of the national school in Ukraine reconstructing (90th XX century. – the first years of the twenty-first century), in particular those focused on the process of updating curricula and school textbooks Ukrainian literature on the principles of national education; deepening the school analysis of art works, actualization of ideas for developing the training aimed at improving the logical and figurative students-readers' thinking, development of skills of independent educational activity; the use of evaluation as an important factor of quality of school literary education; continuing professional development for teachers of the language and literature and their professional skill.

The achievements of the newest methods in the Ukrainian literature teaching are analyzed as well as the priority vectors of development in the conditions of the information society in the early twenty-first century are identified. The expediency of the systemic approach at teaching the literature in school, which correlates with the systematization of contents and forms of learning and efficient organization of subject-subject (inter subject) interaction at the lesson of the Ukrainian literature is justified.

The problem of standardization of the content of school literary education is explored. The standards as the main tools to ensure the quality of literary education are analyzed. The curriculum in the Ukrainian literature is reviewed, gradual strengthening of trends as for requirements to the content and volume of literature course, the use of effective methods and forms of education, ideological analysis of art works in the process characteristics of the image system, improvement of methodology in evaluation of students' educational achievements are evidenced.

The personality-oriented teaching of the Ukrainian literature is proven. The specifics of personality-oriented lesson of the Ukrainian literature are revealed, which serves as an evident in the understanding of student priority as a subject of study and helps to focus on his personal achievements in the process of organizing literary study.

The accent is made on the competence paradigm of modern school literary education as one of the key trends of its development. The interpretations of the definition "reading competence" as an integrated component of students' achievements, a set of core conscious students knowledge and skills stipulated in the specific literature of the subject and school course of literature in general as a system of values and philosophical orientations formed on the material of art works, as well as the ability of students to purposeful conscious perception and application of subject knowledge and skills to new learning and situations is presented. The proposed understanding of a subject of the reader's competence as a set of subject specific competences (general cultural, in fact the reader, value-ideological, communicative-speech, information-communication) and a presents their characteristics.

Productive updating methods of teaching the Ukrainian literature are identified as the use of information and communication technologies. The gradation of ICT, methodological expediency of introduction which confirms the improvement of the quality of the modern school literary education is widely represented.

It substantiates theoretical and methodological bases of specialized literary study. The work shows the chronological consideration of the ideas of special education. The specificity of the literary elective courses is considered.

Basing on the analysis of pedagogical and methodological ideas of leading domestic and foreign scientists, the progressive leaders of education and culture, which provided the scientific basis of school literary education, we define expressive key issues of the subject methods in different periods of its development both in substance and in procedural aspects, scientifically based development of methods in teaching the Ukrainian literature.

Key words: methodology of teaching the Ukrainian literature, secondary schools, trend, literary school education, systematic approach, standardization of school literary education, personally oriented training, competence-based paradigm of school literary education, information and communication technology training, the specialization of school literary education, analysis of artworks, the student-reader, the reader's competence.